

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Handhaven onder de nieuwe orde : de politieke geschiedenis van de Rotterdamse politie tijdens de Tweede Wereldoorlog

van Riet, F.A.M.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Riet, F. A. M. (2008). Handhaven onder de nieuwe orde : de politieke geschiedenis van de Rotterdamse politie tijdens de Tweede Wereldoorlog Zaltbommel: Aprilis

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

JODENVERVOLGING

'Zo juist hoor ik nog hoe iemand gezien heeft hoe joden in de omgeving van het Noordplein als dieren gevangen worden en in wagens geladen. Men zegt dat voor 1 november alle joden weg moeten zijn. En waarheen? Worden ze afgeslacht? Van afschuw en woede voel ik mij vervuld als zovelen, als elkeen die maar oprecht en machteloos dit alles moet laten begaan. Ik had nooit gedroomd dat er onder de mensen monsters leefden tot zulke daden in staat, behalve dan in kringen van misdadigers in de duisternis der steden.'

(Geschreven door een handelsreiziger uit Rotterdam, uit: Oorlogsdagboeken over de Jodenvervolging)

9.1 POLITIE BEHULPZAAM BIJ OPHAALECTIES

Tijdens de eerste interviews met politieagenten werd het beeld geschapen dat de Rotterdamse politie op bescheiden wijze betrokken was geweest bij het ophalen en wegvoeren van de Rotterdamse joden. Daarnaast bleek tijdens het archief- en literatuuronderzoek dat, hoewel er veel over de jodenvervolging in Nederland geschreven, gezegd en...verzwegen was, weinig over de Rotterdamse situatie bewaard gebleven is. In de dag- en nachtrappen van de politie is niets terug te vinden over de hulp van de politie bij ophaalacties c.q. razzia's.¹ Slechts in een enkel boek of artikel wordt iets verteld over het lot van deze Rotterdamse bevolkingsgroep.² Aan de hand van enkele archiefstukken en verhoren was het uiteindelijk toch mogelijk te achterhalen welke rol de Rotterdamse politie bij de jodenvervolging vervulde.

De Endlösung der Judenfrage is één van de ergste misdaden in de geschiedenis. Voor de Duitsers waren de joden Untermenschen en ze kregen de schuld van alle problemen. Daarom moesten ze met alle mogelijke middelen bestreden worden. Spoedig zou blijken dat dit niet alleen van toepassing was op de Duitse joden, maar dat de Duitsers de maatregelen ook toepasten in de door hen bezette gebieden.

Voordat de grote acties begonnen, was de Rotterdamse politie op bescheiden schaal betrokken bij het ophalen van joden. In september 1942 kreeg inspecteur J. van der Valk, als chef van de Ordepolitie in de eerste afdeling (Centrum), van Moerman opdracht om zich te melden bij de SD en daar te vragen naar Siemon of Becker. Moerman had hem niet verteld waarover het ging en hij had er ook niet naar gevraagd. In de Aussenstelle werd Van der Valk door twee medewerkers ontvangen, die hem zeiden dat hij aangewezen was om joodse personen, die in het hoofdbureau in arrest zaten, met hun families te verenigen. Later zouden deze joden dan in familieverband worden overgebracht naar kamp Westerbork.

Aan de muur van de gaanderij in de tuin van het Rotterdamse stadhuis zijn reliëfplastieken aangebracht. Volgens een plaquette herdenken de bevolking en het gemeentebestuur van Rotterdam de vele stadsgenoten die slachtoffer werden van de jodenvervolging door Nazi-Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog. 'Indachtig 10.000 Joodse inwoners van Rotterdam'.

De Duitsers deden het voorkomen dat deze handelingen niet onprettig waren voor de joden, omdat ze weer met elkaar herenigd werden. Van der Valk vond de opdracht ellendig, doch kon er niets aan doen. Hij nam wel direct contact op met Moerman, aan wie hij vertelde wat de Duitsers van hem verlangden en vroeg of hij dit als goed Nederlander kon doen. Moerman antwoordde bevestigend en stelde twee agenten beschikbaar. Van der Valk kreeg van de SD lijsten toegezonden waarop de namen voorkwamen van de families welke thuis opgehaald moesten worden. Agenten verzegelden de huizen, waarna ze de sleutels volgens opdracht moesten overdragen aan de SD. Van der Valk verklaarde na de bevrijding dat hij zoveel mogelijk sabotage gepleegd had, door de opdrachten zeer langzaam uit te voeren. De SD zou hem meermalen verweten hebben dat hij zijn taak niet goed genoeg vervulde. Het werk greep hem zodanig aan dat hij veel gewicht verloor en moreel schade zou hebben geleden. Het gevolg was dat hij enige tijd met verlof moest. Bij zijn terugkomst hoorde Van der Valk dat de SD de taak had opgedragen aan Groep 10.³ Deze beperkte ophaalacties waren nog maar een voorproefje, want de grote acties moesten nog beginnen.

Op de plastieken is het ophalen en wegvoeren van de joden afgebeeld. Aanvankelijk was het de bedoeling dat de kunstwerken van Lieki Metz aan de Synagoge bevestigd zouden worden, maar vanwege bezwaar vanuit de joodse gemeenschap heeft men besloten om ze bij het stadhuis te plaatsen.

Judenreferat IV-B4

De vraag op welke manier de Rotterdamse politie had meegewerkt aan het ophalen en wegvoeren van de joden, werd gedeeltelijk beantwoord door de gegevens uit een aantal dossiers uit het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging. Eén van deze dossiers had betrekking op een door Siemon afgelegde verklaring in een strafonderzoek naar de verantwoordelijkheid voor de jodenacties in Rotterdam. Siemon was bij de Aussenstelle Rotterdam belast met de leiding van het Judenreferat IV-B4 en behandelde daarnaast als Sachbearbeiter alle kerkelijke aangelegenheden. Vanwege zijn functie was hij onder ander bij het personeel van het Gevangeniswezen beter bekend als 'Juden Siemon', omdat zij vaak opnamebriefjes onder ogen kregen die door Siemon ondertekend waren. Siemon verklaarde dat, hoewel hij met de leiding van het Rotterdamse Judenreferat belast was, hij niets te maken had met de grote jodenacties. Deze werden geheel verzorgd door de Zentralstelle für Jüdische

Auswanderung in Amsterdam. In het bedoelde dossier zaten verklaringen van enkele personen, die verantwoordelijk waren voor het deporteren van de Amsterdamse joden en die de verklaring van Siemon ondersteunden. De eerste die een verklaring aflegde was de plaats-

Alfred Daniel Siemon, geb. 30 maart
1901 in Ludenscheid.

vervangend chef van de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung F.H. aus der Fünften. Het verhoor vond plaats op 28 september 1948 in het Huis van Bewaring II in Amsterdam. Hij herinnerde zich dat gedurende de bezetting in Rotterdam twee grote georganiseerde jodenacties gehouden waren. Over de gang van zaken met betrekking tot de jodenacties in Rotterdam verklaarde Aus der Fünften dat op zeker ogenblik via W. Zöpf, leider van de afdeling IV-B4 bij de BdS in Den Haag, bericht was binnengekomen, dat in Rotterdam een bepaald aantal joden op transport moest worden gesteld naar Westerbork. Deze opdracht van Zöpf kwam dan bij de leider van de Aussenstelle Amsterdam, Lages, binnen en Lages gaf deze opdracht dan weer door aan Aus der Fünften. Ter uitvoering van deze opdracht werd aan de hand van de 'Kartei', waarin alle Nederlandse joden stonden geregistreerd, het vereiste aantal niet gesperde joden uitgezocht en werd ten name van deze joden, een 'Oproeping' uitgeschreven. Deze werkzaamheden geschiedden allemaal in Amsterdam. Rotterdam had hier niets mee te maken. Wanneer het vereiste aantal oproepingen was uitgeschreven, dan werden deze naar Rotterdam gebracht. Tegelijkertijd gingen ook enkele mensen van de dienst van Aus der Fünften mee naar Rotterdam, om daar later bij het registreren behulpzaam te zijn. Aus der Fünften was zelf twee keer mee naar Rotterdam geweest voor een ophaalactie. Met het daadwerkelijke ophalen van de Rotterdamse joden hadden Aus der Fünften en zijn Amsterdamse collega's niets te maken. Dit geschiedde volgens hem door de gesloten eenheden en de Rotterdamse politie, terwijl verder ook mensen van de Dienststelle Rotterdam waren ingeschakeld.⁴

Op dezelfde dag dat Aus der Fünften door de Rijksrecherche gehoord werd, legde ook Lages een verklaring af over de organisatie van de Rotterdamse ophaalacties. Hoewel deze verklaring overeenkomt met die van Aus der Fünften blijkt er duidelijk uit wat de rol van de Amsterdamse SD hierbij geweest is. Lages verklaarde éénmaal in Rotterdam bij een actie aanwezig te zijn geweest. Tevens meende hij zich te herinneren dat ook de leiders van de Joodse Raad Amsterdam, A. Asscher en D. Cohen, bij deze actie aanwezig waren. Volgens Lages kreeg hij van Zöpf opdracht om een bepaalde groep met name genoemde Rotterdamse joden aan te wijzen voor transport naar Westerbork. Lages gaf deze opdracht door aan de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung in Amsterdam. Aan de hand van gegevens uit de

'Kartei' van de Zentralstelle werden dan de oproepingen voor de Rotterdamse joden uitgeschreven. Ten behoeve van de administratieve voorbereiding en het verdere transport van deze joden, verleende de Joodse Raad Amsterdam, alsmede het filiaal Rotterdam, de gebruikelijke medewerking. Wanneer een toekomstige ophaalactie administratief geregeld was, gingen de oproepingen naar de Aussenstelle Rotterdam en die verzorgde verder het ophalen van de betrokken joden. Hiermee had Amsterdam praktisch niets te maken. Het ophalen gebeurde in Rotterdam volgens Lages door de Orpo en de plaatselijke politie. Het was volgens Lages ook voorgekomen dat de Aussenstelle Rotterdam rechtstreeks van Den Haag opdracht kreeg tot het ophalen van joden. In zo'n geval had Amsterdam hiermee niets te maken.⁵

Hierna legde de voorzitter van de Joodse Raad Amsterdam, Cohen, een verklaring af, waarin hij toegaf aanwezig geweest te zijn bij een ophaalactie in Rotterdam. Normaal gesproken was het niet de gewoonte van de Joodse Raad Amsterdam om naar andere plaatsen te gaan, omdat de pogingen tot invrijheidstelling overgelaten werden aan de plaatselijke afdelingsbesturen van de Joodse Raad. Toen ze echter in Amsterdam te horen kregen dat Aus der Fünten bij een actie aanwezig zou zijn, stelden zij zich in verbinding met het bestuur van Rotterdam en besloten in overleg met hen er heen te gaan, omdat ze meer invloed hadden op genoemde Aus der Fünten dan het afdelingsbestuur van Rotterdam. Volgens Cohen waren door bemiddeling inderdaad verschillende vrijstellingen verkregen. Aus der Fünten had nog tegen hem gezegd dat hij er zelfs meer zou hebben verleend, indien hij niet een conflict met de Rotterdamse SD had moeten vermijden.⁶

Door de gegevens uit het dossier van Siemon werd duidelijk hoe de bezetter de ophaalacties georganiseerd had. Wat voor rol de Rotterdamse politie daarbij gehad heeft bleef nog steeds onduidelijk. Deze zwarte bladzijde in de geschiedenis valt te reconstrueren uit het dossier van Moerman. Stukken uit het dossier tonen aan dat Moerman tot driemaal toe het onder zijn bevelen staande politiepersoneel had geconcentreerd en opdracht had gegeven tot het ophalen en doen wegvoeren van de joodse bevolking van Rotterdam. Aangenomen werd dat Moerman de eerste maal niet wist waar de politieconcentratie voor nodig was, maar dat dit niet gold voor de tweede en derde maal.⁷

Vrijdag 2 oktober 1942

Moerman werd er dus van beschuldigd dat politiemannen onder zijn leiding tot drie maal toe Rotterdamse joden hadden opgehaald en weggevoerd. Hij ontkende deze beschuldigingen niet en hij gaf toe dat het wel degelijk tot hem was doorgedrongen, dat het arresteren van joden in strijd was met het Volkenrecht en was daar dag en nacht vol van geweest. Herhaaldelijk had hij op het punt gestaan zijn functie neer te leggen. Mede op aandringen van anderen was hij gebleven, omdat hij meende een chaos te zullen achterlaten als hij wegging. De eerste grote ophaalactie van joden, waarbij de politie massaal werd ingezet, vond plaats op vrijdag 2 oktober 1942. Moerman verklaarde dat hij omstreeks 18.00 uur,

zonder opgaaf van reden, van de chef van de Rotterdamse Aussenstelle opdracht had gekregen om driehonderd politiemannen op te roepen,⁸ die zich 's avonds om 20.00 uur moesten verzamelen in de kantine van het hoofdbureau. Daar moest de groep in groepjes van drie verdeeld worden. Moerman had aan de opdracht voldaan en was op de aangegeven tijd naar de kantine gegaan. Daar verschenen de chef van de Aussenstelle met enige officieren, Boelstra, de chef Groep 10, Breugem en een groep medewerkers van de Aussenstelle. Bij elke groep van drie werd zo'n medewerker toegevoegd,⁹ waarna men te horen kreeg dat die avond de joden moesten worden opgehaald, die daarna lopende naar de Stieltjesstraat moesten worden overgebracht. Breugem, met wie Moerman tevoren in het geheel geen contact had gehad, had de adreslijsten van de joden bij zich en hij overhandigde die aan de chef van de Aussenstelle. Hoewel Moerman zelf niet meeding voelde hij zich wel verantwoordelijk. Hij had zich, achteraf beschouwd, kunnen verzetten, doch de overrompeling was te plotseling. Moerman verklaarde dat hij geen gelegenheid had gehad om iemand te waarschuwen.¹⁰

Na de eerste actie begreep Moerman waar het om ging. Telkens gaf hij aan de burgerij zoveel mogelijk ruchtbaarheid om de mensen te waarschuwen. Hij had daarvoor zijn vaste mensen, die hij bijvoorbeeld gemakkelijk per telefoon kon bereiken. Ook de politiemensen zelf kregen van hem opdracht om de betrokkenen te waarschuwen, hoewel Moerman van tevoren nooit wist welke joden opgehaald zouden worden, omdat Breugem steeds de lijsten, welke door de Aussenstelle werden samengesteld, in zijn bezit had. Met die samenstelling van de lijsten had Moerman zich nimmer ingelaten. Hij had bij dit alles steeds voor ogen gehad dat het zijn plicht was zolang mogelijk aan te blijven, hetgeen volgens hem niet wegnam, dat hij ten aanzien van dit punt alle verantwoording op zich nam. Op de vraag of hij willens en wetens had meegewerkt aan het ophalen van de joden antwoordde hij, dat hij toen hij wist waar het om ging, weg had willen gaan en zijn baantje had willen opgeven. Hij beschouwde de zaak echter collectief en hij meende dat het zijn plicht was in functie te blijven en te trachten er het beste van te maken. Wanneer hij dit niet zou hebben gedaan, zouden Duitsgezinden dit hebben gedaan, die dan waarschijnlijk veel verder waren gegaan.¹¹

Na de eerste overrompeling had Moerman in een vergadering van inspecteurs het voorstel gedaan om in het vervolg unaniem te weigeren. Slechts acht van de circa zeventig inspecteurs bleken hiertoe bereid te zijn. Onder het motto 'allen of niemand' werd het voorstel terzijde geschoven. Tijdens de zitting van de commissie tot zuivering van het hogere politiepersoneel, gehouden op zaterdag 29 maart 1947 in het Gerechtshof van Den Haag, verklaarde Moerman nogmaals over de jodenkwestie. Hij gaf aan dat hij de Nederlandse agenten moest indelen en dat vooraf gezegd werd, dat de joden een aparte wijk in Amsterdam-Zuid zouden krijgen. De eerste maal wist hij niet waar het over ging. Later is overlegd of de politie moest blijven of weggaan. Moerman had de vraag ook voor zijn gezin en zelfs voor zijn schoonouders te beantwoorden, want die zouden volgens hem bij weigering allen zijn weggehaald. Als hij was weggegaan, dan zou het gros van de Rotterdamse politie zijn gebleven. Moerman gaf toe dat niet Kwast of Hanegraaf opdracht hadden gegeven voor het oppakken van joden, maar hijzelf. Overigens bemoeiden zich wel twintig inspecteurs met de uitvoering van deze maatregelen. Moerman verklaarde dat er drie ophaalacties waren

geweest. De eerste keer gebeurde de uitvoering door geüniformeerd personeel van verschillende diensten en afdelingen, de tweede keer onder leiding van de afdelings-commandanten door personeel van de afdelingen en de derde keer door de Recherche.¹²

Uit de verklaring van Siemon blijkt dat hij zich ruim één jaar na de bevrijding niet meer zo nauwkeurig kon herinneren op welke manier hij bemoeienis had gehad met de oproepen. Volgens hem bezorgde een koerier uit Amsterdam in oktober 1942 in opdracht van de Zentralstelle für jüdische Auswanderung een pakket oproepen bij Wölk. Siemon noemt Wölk, maar die kwam pas in december 1942 naar Rotterdam. Hij bedoelde de toenmalige leider Moller. Het pakket werd nog dezelfde namiddag bij Siemon gebracht. Hij vermoedde, dat Moller het Haageveer had opgebeld, want ongeveer een half uur daarna vervoegde zich bij hem een Nederlandse politiebeambte, die het pakket oproepen kwam halen. Voordat Siemon het pakket oproepen ontving, was hem niet bekend, dat er een grote ophaalactie gehouden zou worden. Evenmin was het bekend, dat voor dit doel vanuit Amsterdam een brigade Schalkhaarders alsmede een groep Orpo naar Rotterdam kwam. Dezelfde avond om 20.00 uur begonnen de acties. Aangezien het pakket oproepen omstreeks 17.00 uur was opgehaald leek het Siemon niet onwaarschijnlijk dat de Rotterdamse politie, in verband met de groep Schalkhaarders, met de Amsterdamse politie of Zentralstelle tevoren overleg had gepleegd, omdat het tijdsverschil tussen 17.00 en 20.00 uur te kort was om zo'n grote actie te organiseren. Volgens hem had de Aussenstelle van Rotterdam niets te maken met het beschikbaar stellen van een groep Amsterdamse politieagenten ten behoeve van een Rotterdamse ophaalactie. Het commando van de Ordepolitie zou hiervoor wel in aanmerking komen. 's Middags tussen 17.00 en 20.00 uur, na ontvangst van het pakket uit Amsterdam, had Siemon getelefoneerd met de verzorgingsdienst van de Joodse Raad Rotterdam en vroeg of deze afdeling gereed was.¹³

Vermoedelijk haalt Siemon de acties door elkaar, want pas bij de tweede actie op donderdag 8 oktober 1942 werd een aantal leden van het Politiebataljon Amsterdam (PBA) in Rotterdam ingezet.¹⁴ Het is dus best mogelijk dat Moerman samen met zijn afdelingscommandeurs enkele uren voor de eerste actie bij de SD geroepen zijn voor het in ontvangst nemen van instructies en dat de namenlijsten later zijn opgehaald door Breugem. Hoe het er bij de eerste actie aan toe gegaan is, is niet bekend. Alleen in het rapport van die maand is vermeld dat Groep 10 geassisteerd had bij de evacuatie van een aantal jodengezinnen. Bijzonderheden deden zich daarbij niet voor. Volgens het rapport gedroeg de bevolking zich ten aanzien van de wegvoering van de joden over het geheel rustig, hoewel men deze maatregel onsympathiek beoordeelde.¹⁵

Twee inspecteurs weigeren

Binnen het Rotterdamse politiekorps werd op zeer bescheiden wijze openlijk geageerd tegen de verlangde medewerking. Slechts twee inspecteurs weigerden voor aanvang van de eerste ophaalactie mee te werken aan het ophalen van de joden. Eén van beide was inspecteur Juch,

die enkele dagen voor de bevrijding, op 1 mei 1945, hiervan rapport opmaakte. Op vrijdag 2 oktober 1942, omstreeks 18.00 uur, ontving hij als commandant van het bureau Boezemsingel, namens de commandeur thuis telefonisch de opdracht, om te 20.00 uur aan zijn bureau aanwezig te zijn. Op die tijd trof hij daar Hanegraaf aan, die hem meedeelde, dat op last van de Aussenstelle door personeel van het bureau zeventig joodse gezinnen moesten worden aangehouden. Juch had Hanegraaf, nog vóór hij de opdracht had gekregen, gezegd dat hij daaraan niet zou meehelpen. D.J. de Jong zei dat hij eveneens zou weigeren. Daarna gaf Hanegraaf te kennen zelf de opdracht te zullen uitvoeren, hetgeen ook gebeurde. Desgevraagd verklaarde Hanegraaf aan Juch dat het commando en de afdelingscommandeurs die middag bij de Sipo waren ontboden en opdracht hadden ontvangen over de gehele stad jodenarrestaties te laten plaatsvinden. Juch had hem er toen nog op gewezen dat zij het als goede Nederlanders niet mochten doen. Drie dagen later, op maandag 5 oktober 1942 omstreeks 09.00 uur, vroeg Hanegraaf aan De Jong en Juch of zij bij eventuele nieuwe opdrachten zouden blijven weigeren, omdat hij het dan moest rapporteren. Beide inspecteurs bleven bij hun weigering. Daarop was Hanegraaf naar het commando aan het hoofdbureau gegaan. In aanwezigheid van Hanegraaf moesten beiden daar omstreeks 11.00 uur voor Moerman en Kwast verschijnen. Hoewel ook door hen erop aangedrongen werd in de toekomst wel mee te werken, zodat zij dan het voorgevallene niet aan Boelstra zouden doorgeven, bleven ze weigeren. Na lang praten – het was inmiddels ongeveer halféén geworden – zijn Hanegraaf, Moerman en Kwast naar de kamer van de hoofdcommissaris gegaan om rapport uit te brengen. Boelstra was echter net vertrokken en zou pas om ongeveer 15.00 uur terugkomen. Hanegraaf gaf te kennen dat het nu een goede gelegenheid was om nog eens iemand te raadplegen, b.v. een dominee. Moerman en Kwast spoorden hen eveneens daartoe aan. Samen met De Jong is Juch toen naar twee predikanten geweest, waarvan de ene zei dat hij het wel gedaan zou hebben, omdat niet duidelijk was waar de grens lag en de politie toch al zoveel gedaan had. De andere haalde een voorbeeld uit de Bijbel aan, waaruit moest blijken dat zij het gerust konden doen, terwijl hij bij het heengaan nog zei niet te geloven dat er zegen op een weigering zou rusten.¹⁶

Door deze verklaringen begon Juch te twifelen, temeer omdat een van hen nog had opgemerkt dat er misschien nooit meer zo'n opdracht zou volgen. Mede in verband met de aanstaande bevalling van Juch's vrouw, besloot hij toen zijn weigering op te heffen. De Jong sloot zich, hoewel een en ander hem niet geheel bevredigde, bij dit besluit aan. Ongeveer halfvier waren ze weer bij het commando terug. Men liet hen eerst antwoorden, waarna Hanegraaf vroeg of Juch over het gebeuren al met anderen had gesproken. Juch gaf toe dat hij dit inderdaad gedaan had. Daarop zei Hanegraaf dat zij het dan niet onder zich konden houden en het moesten rapporteren. De vermoedelijke oorzaak van de gewijzigde houding van Hanegraaf had te maken met een brief van de Sipo, die Moerman zeer toevallig even voor hun terugkomst van Boelstra had gekregen. Met betrekking tot deze brief had Juch zich juist op diezelfde dag om 15.00 uur bij Boelstra moeten melden. Juch was namelijk een maand tevoren door de SD verhoord, omdat zij bij huiszoeking bij een gearresteerde collega een door Juch geschreven brief hadden gevonden met – volgens hen – anti-Duitse inhoud. De Sipo gaf

aan dat deze kwestie voorlopig terzijde zou worden gelegd, indien een volgende anti-Duitse handeling van Juch onmiddellijk aan de SD zou worden doorgegeven. Volgens Juch was er dus des te meer reden om het voorgevallene niet aan Boelstra mee te delen. Moerman, Kwast en Hanegraaf zijn daarop het geval toch gaan rapporteren. De Jong noch Juch hadden zich druk gemaakt, omdat Moerman zei alles te zullen doen bij Boelstra wat hem maar mogelijk was in hun voordeel en dat het dan wel zou meevallen. Boelstra besloot de beide inspecteurs voor twee weken te schorsen. Wat de Sipo zou doen moesten ze dus afwachten. Onmiddellijk nadat ze buiten het bureau waren, besloten De Jong en Juch onder te duiken. Zij kwamen beiden tot het besef dat er feitelijk woordbreuk was gepleegd. Ze hadden daarop direct afscheid genomen en Juch had De Jong sindsdien niet meer gezien. Twee dagen later belde Boelstra de vrouw van Juch op en zei dat als hij die avond in dienst kwam en meehielp bij de uitvoering van de jodenarrestaties, tegen hem niets meer zou worden ondernomen. De vrouw van Juch deelde hem ter misleiding mee dat, terwijl Juch thuis was, hij buiten de stad verbleef en zij zou trachten hem te bereiken. Juch was niet op het voorstel ingegaan en zijn vrouw belde Boelstra terug, met de mededeling dat zij haar man niet had kunnen vinden. De dag daarop werd zijn signalement in het Algemeen Politieblad opgenomen.¹⁷

Moerman ontkent in zijn verklaring dat hij gezegd zou hebben dat hij de weigering van beide heren niet meer onder zich had kunnen houden. Boelstra zou hiervan al lang op de hoogte zijn geweest, omdat Juch dit zelf in het korps had verspreid. Volgens hem was de gevonden brief de aanleiding van het besluit om onder te duiken. Volgens het maandverslag werden Juch en De Jong met ingang van 5 oktober 1942 door de burgemeester geschorst onder inhouding van eenderde gedeelte van hun bezoldiging, in afwachting van nader tegen hen te nemen maatregelen ter zake van: 'bij het uitvoeren van een dienstopdracht geweigerd daaraan mede te werken op grond van een, op godsdienstige bezwaren berustend, later door hen als onjuist erkend inzicht, waardoor de dienst op zeer ernstige wijze stagnatie zou kunnen ondervinden'.¹⁸ Hoe het vervolgens Juch vergaan was blijkt niet uit de stukken. Het onderduiken van De Jong had te maken met een politieke ommezwaai, want voordat hij onderdook was hij kortstondig belast geweest met de leiding van de ID, terwijl hij tevens korte tijd lid was geweest van de NSB en het Rechtsfront.¹⁹ Toen hij onderdook zag hij kans de complete ledenlijst van de Rotterdamse NSB mee te nemen. In februari 1943 vluchtte De Jong naar Zwitserland.²⁰

Al eerder werd gememoreerd dat er weinig bekend is over de eerste keer (2 oktober 1942) dat de politie behulpzaam was bij het ophalen van de Rotterdamse joden. Dit heeft eveneens betrekking op het aantal opgehaalde joden. Wat wel bekend is dat die eerste keer de gezinsleden werden opgehaald waarvan de mannen in een werkkamp zaten. Na een kort verblijf in Westerbork is een groot aantal van deze gezinnen al op 5 oktober 1942 in de richting van de vernietigingskampen getransporteerd.²¹ Volgens journalist De Neeve waren bij de eerste ophaalactie zevenhonderd joden opgehaald. Dat er politiemensen waren die zich hierbij mensonterend gedragen hadden, had De Neeve van getuigen gehoord. Deze man woonde in Hillegersberg en had in de vroege morgen gezien hoe zijn bejaarde burens uit huis waren gehaald. Het echtpaar, respectievelijk 72 en 74 jaar, die zich beiden moeizaam konden voort-

bewegen, werd door rechercheur Jansen van Groep 10 uit huis gesleept. Enkele burens trachtten afscheid te nemen, doch Jansen trok zijn vuurwapen en bedreigde iedereen daarmee, die probeerde dichterbij te komen.²²

Tweede ophaalactie

De tweede ophaalactie volgde zeer spoedig en wel op donderdag 8 oktober 1942.²³ Deze avond werden hoofdzakelijk de joden in de leeftijdscategorie tussen de zestig en negentig jaar opgehaald, zoals blijkt uit de verklaring van agent M. de Blok, die deze avond mede belast was met het ophalen en als oudste agent tevens de leiding had over een ploegje agenten. Op die bewuste donderdag kreeg De Blok thuis bericht dat hij om 20.00 uur in dienst moest komen en zich moest vervoegen aan het politiebureau Sandelingplein. De Blok was op dat moment niet thuis, waarna een van zijn gezinsleden hem had gewaarschuwd. Desondanks kwam hij te laat op het bureau en waren verschillende ploegen reeds uitgerukt. De Blok kreeg van de dienstdoende inspecteur de opdracht om zich zo snel mogelijk bij de groep te vervoegen waarbij hij was ingedeeld. Er werd bij gezegd dat een van de agenten de instructies had. De Blok hoorde in eerste instantie dat het om een registratie van joden ging, doch al spoedig daarna wist hij dat het om arrestaties van joden te doen was. Een agent gaf de arrestatiebevelen aan De Blok, die ze vervolgens onder de agenten van zijn groep verdeelde. Een van de adressen waar De Blok terecht kwam was van de familie Donkers aan de Verboomstraat 39. Het arrestatiebevel stond op naam van een oudere vrouw, die vanwege haar ziekte niet kon lopen. De Blok zei dat ze maar rustig af moesten wachten en regelde telefonisch via het politiebureau Sandelingplein vervoer voor deze vrouw. Hoewel De Blok hierna niet meer naar het adres van de familie Donkers was teruggegaan, wist hij wel dat de dochter van de oude vrouw, die buiten de regeling viel, mee op transport was gegaan naar de Stieltjesstraat. Hoe deze samenloop van omstandigheden tot stand was gekomen, kon De Blok zich na de bevrijding niet meer herinneren. Vermoedelijk vond dit zijn oorzaak in het feit dat hij via zijn collega's, die de instructies hadden gevolgd, te weten was gekomen dat elke jood die op een zeker adres werd aangetroffen, mee moest. De Blok dacht dat ditzelfde ook had plaatsgevonden bij Tetteroo, die bij de Rotterdamse politie werkzaam was geweest en vanwege het gemengd gehuwd zijn op 1 april 1943 ontslagen was. Het verschil was echter dat Tetteroo zelf getracht had om via de hoofdcommissaris zijn vrouw en mogelijk ook zijn schoonmoeder van transport te vrijwaren. Dat De Blok in de tussentijd de vrouw van Tetteroo om haar persoonsbewijs zou hebben gevraagd en haar gelast zou hebben ook mee te gaan, ontkende hij. Het zou zo gegaan zijn dat hij de persoonsbewijzen van de betrokken personen mee had genomen en deze aan de betreffende instanties bij Loods 24 had afgegeven. De Blok zou Tetteroo zelf de raad gegeven hebben om mee te gaan en zich op het terrein van het Entrepot in verbinding te stellen met de Joodse Raad. Beide vrouwen, zowel van Donkers als van Tetteroo, had De Blok op voornoemd terrein gezien en hij wist dat zij diezelfde avond weer vrij gelaten waren. Dit was de eerste maal dat De Blok een ophaalactie

meemaakte en dit was ook de enige geweest. Hij kon zich niet meer herinneren op hoeveel adressen hij precies geweest was. Het was wel mogelijk dat ook door andere agenten van de ploeg, waarover hij de leiding had, joden waren meegenomen, maar met zekerheid wist hij dit niet. Hij gaf toe niet in het bezit van arrestatiebevelen te zijn geweest voor de vrouw van Donkers en Tetteroo. Hij meende in opdracht te handelen door voornoemde vrouwen mee te nemen. Tetteroo deed na de bevrijding verslag van hetgeen er die bewuste donderdag gebeurd was. Op 8 oktober 1942 verscheen agent De Blok aan de Quackstraat 64c, zijnde de woning van Tetteroo. De Blok kwam met een bevel tot deportatie van Tetteroo's schoonmoeder, die joods was. Terwijl Tetteroo telefonisch maatregelen trachtte te nemen om zijn schoonmoeder alsnog van uitzenden te vrijwaren, vroeg De Blok aan zijn vrouw of zij ook een 'J' op haar persoonsbewijs had. Toen zij daarop bevestigend antwoordde, moest zij zich eveneens reisvaardig maken. Volgens Tetteroo ging De Blok daarmee buiten de 'moffen-instructies', omdat zijn vrouw gemengd gehuwd was en er uit dat huwelijk twee kinderen geboren waren. Aangezien het regelen van een vrijwaring telefonisch niet lukte, was Tetteroo meegegaan naar de plaats waar de joodse slachtoffers werden samengedreven en had na met een leider gesproken te hebben zijn vrouw teruggekregen, met de mededeling erbij dat zijn vrouw gezien haar gemengd huwelijk niet voor uitzending in aanmerking kwam. Daarmee was De Blok buiten zijn instructies gegaan en had naar de mening van Tetteroo uit overdreven dienstijver of uit angst gehandeld.²⁴

De agent van de Motorbrigade die op de bewuste avond in dienst was toen Tetteroo belde, kon zich dit gesprek na de bevrijding nog goed herinneren. Tetteroo vroeg aan de agent of hij geholpen kon worden met een wagen, want hij was met zijn vrouw en schoonmoeder en nog enkele andere mensen op weg naar de Spoorweghaven. Ter hoogte van de Pleinweg was zijn schoonmoeder in elkaar gezakt en zijn vrouw kon ook niet verder lopen. Hierop kreeg de agent opdracht om met een wagen daarheen te gaan en ze zo stiekem mogelijk naar de Spoorweghaven te brengen. Toen hij na veel zoeken Tetteroo en het groepje gevonden had, was er inmiddels ook een ziekenwagen gekomen, die de schoonmoeder en nog een paar mensen meenam. Tetteroo en zijn vrouw kwamen bij hem in de wagen en zijn vervolgens naar de Spoorweghaven gereden. Onderweg hadden ze nog de mogelijkheid besproken om onder te duiken, maar daar zag Tetteroo geen heil in. Hij had al zijn hoop gevestigd op een inspecteur, die daar op het terrein aanwezig was.²⁵

Een ander gezin uit Charlois was eveneens slachtoffer van de overijverige De Blok. Op 8 oktober 1942, omstreeks 20.45 uur, ging De Blok met een agent naar een vooraf opgegeven adres. Nadat de zoon de deur geopend had vroegen zij hem naar K. Katz. Dit was de moeder van de hoofdbewoonster en deze woonde bij haar in huis. De Blok deed het woord en zei dat ze opdracht hadden om de vrouw, die voljoods was, te arresteren. Aan De Blok was verteld dat de vrouw ziek was. Zij was bijna tachtig jaar en vanwege haar slechte gezondheid regelmatig onder behandeling van Dr. Kuiken. Deze had de vrouw nog bezocht voor zij wegging, waarbij hij aan De Blok gevraagd had of er niets aan te doen was. Het antwoord was negatief. Toen De Blok met de vrouw zover klaar was, vroeg hij aan de hoofdbewoonster of zij ook haar persoonsbewijs wilde tonen. Toen hij dat gezien had, zei hij 'Er staat een 'J'

op, dan moet ik u ook meenemen.' Haar man had zich hierop kwaad gemaakt en gezegd dat De Blok geen recht had zijn vrouw mee te nemen en dat hij daar ook geen opdracht voor had. De Blok zei hierop dat hij bevel gekregen had iedere jood die hij aantrof mee te nemen. De man legde nog uit dat ze gemengd gehuwd waren, maar De Blok bleef bij zijn standpunt. De Blok had toen de woning verlaten doch nam de persoonsbewijzen van moeder en dochter mee, terwijl hij de andere agent in de woning achter liet. Wat hij precies is gaan doen, was niet bekend, doch vermoedelijk was hij om een ziekenauto gaan opbellen, omdat deze ongeveer een half uur later kwam. De Blok was niet meer terug geweest in de woning. De andere agent bleek ook wel een andere mening te hebben dan De Blok, doch waarschijnlijk had deze zich aan de bevelen van De Blok moeten onderwerpen. Samen met haar moeder werd de dochter in dezelfde ziekenauto meegenomen, terwijl ook haar man meeging om alsnog te trachten of hij mogelijk iets ten gunste van hen kon doen. Met de ziekenauto zijn ze naar de verzamelplaats gebracht. De dochter nam daar contact op met een hoge Duitser en had hem verteld dat zij gemengd gehuwd was en ook, zoals dit reeds aan De Blok verteld was, dat zij voor de tweede maal gemengd gehuwd was en een zoon van twintig jaar had. Het bleek dat dit voldoende was, want ze mocht weer naar huis, tenminste na de spertijd. Het was volgens de vrouw aan agent De Blok te danken dat haar moeder was meegenomen, want het was haar bekend dat meerdere zieke jodenvrouwen niet waren weggehaald.²⁶

Dat het bij deze ophaalactie in het bijzonder te doen was om de oudere joden wordt bevestigd door een tragisch bericht in het dag- en nachtrapport van het bureau Oostervantstraat. Hierin wordt melding gemaakt van het feit dat omstreeks 22.00 uur een jood²⁷ aan de achterzijde van zijn woning aan de Havenstraat uit een raam van een hoogte van omstreeks tien meter was gesprongen en zwaar gewond werd gevonden. Hij werd vervolgens per GG en GD naar het Israëlitisch Ziekenhuis aan de Schietbaanlaan vervoerd, waar hij aan zijn verwondingen overleed. Zijn ouders bleken een uur tevoren door de politie te zijn weggehaald.²⁸

De dag na de ophaalactie, omstreeks 13.00 uur, betraden de inspecteurs Van der Wind en E.A. van den Broek door middel van verbreking van een dakraam het pand Mathenesserlaan 369, omdat de bewoners al een tijd niet gezien waren. In de woning werd een joods echtpaar²⁹ aangetroffen terwijl de gaskraan openstond. De man was reeds overleden, terwijl zijn vrouw nog tekenen van leven vertoonde. Zij werd per GG en GD overgebracht naar een ziekenhuis.³⁰

De Rotterdamse politie werd de tweede avond, 8 oktober 1942, geassisteerd door leden van het PBA. Deze maatregel was waarschijnlijk genomen om sabotage zoveel mogelijk tegen te gaan. De Amsterdamse politiefunctionarissen hadden in hun eigen stad naar 'volle tevredenheid' van de bezetter ervaring opgedaan. Dit bleek ook uit een brief van Rauter aan Himmler, waarin hij waardering uitsprak over het aandeel van deze groep bij het ophalen van joden. Het enige nadeel was dat ze soms niet van joodse eigendommen konden afblijven. Na de actie in Rotterdam deden geruchten de ronde dat door leden van het bataljon voorwerpen, al of niet met toestemming van de joden, waren meegenomen. Uit het door inspecteur Ardon ingestelde onderzoek bleek dat het personeel wederom in groepjes van drie was ingedeeld. Agenten van de Mobiele Brigade vormden samen met een Amsterdamse collega en een functionaris in burger een groepje. Enkele leden van de brigade legden een paar dagen

na de tweede actie een verklaring af. Agent S.W. was mede belast met het ophalen en de overbrenging van joden naar loods 24. Omstreeks 22.30 uur ging hij in gezelschap van een collega van het PBA en een burger, naar hij meende een beambte van de SD, naar het pand Stadhoudersweg 143a. Volgens zijn notities woonde S. de Jong daar. Toen hij zich, ter uitvoering van zijn opdracht, in dat pand bevond, werd hij door een brigadier een ogenblikje weggeroepen, die bij hem informeerde wat hij in dat pand deed. Nadat W. deze brigadier had verteld hoe zijn opdracht luidde, ging hij weer terug. In de woning zag hij zijn Amsterdamse collega in een fauteuil zitten met een glas bier. Op zijn vraag, hoe de collega aan dat bier kwam, vertelde deze hem, dit tijdens zijn afwezigheid van de bewoner te hebben gekregen. Even later vernam W. van de bewoner, nadat hij daarnaar gevraagd had, dat die collega het bier inderdaad had gekregen, doch hierom eerst had gevraagd. W. heeft toen die collega uitdrukkelijk gevraagd het bier te laten staan, omdat hij dit in zijn bijzijn niet wilde toestaan. De collega voldeed aan het verzoek. In een ander pand werd door joden fruit en koek aangeboden, maar dit is door W. en, na een blik van verstandhouding, ook door de Amsterdamse collega afgeslagen.³¹

Agent C.J.M. had een soortgelijke ervaring. Hij was eveneens met een collega van het PBA en een burger belast met het overbrengen van joden. Toen ze in een pand op de Nieuwe Binnenweg waren, zag hij de hem vergezellende ambtenaren bij een geopend bijoutheriedooosje staan. Zij haalden er stuk voor stuk de sieraden (spelden, broches, ringen enz.) uit en legden deze weer in het doosje terug. M. had in zijn bijzijn niet gezien dat beide mannen zich iets toe-eigenden. De Amsterdamse collega en de burger spraken met elkaar. De juiste bewoording kon M. zich niet precies herinneren, doch het kwam hier op neer, dat zij te kennen gaven dat de joden er zelf niets aan hadden en dat het toch inbeslaggenomen zou worden. Ze zeiden o.m.: 'wat staat hij nijdig te kijken, hij is zeker bang, dat hij zijn deel niet krijgt.' M. heeft toen te kennen gegeven dat hij hiervan niets wenste. Tijdens het afdraaien van het gas in een pand op de Nieuwe Binnenweg liet de geüniformeerde collega hem een sigaar zien in een zakje, waarbij hij zoiets zei als: 'er lagen er nog meer in die kast.' Hierbij gaf hij duidelijk te kennen de sigaar uit dat pand weggenomen te hebben. De laatste getuige was agent B.H.G. Hij was in een lokaaltje op de eerste verdieping van het bureau Nassaukade belast met het uitdelen van soep aan de manschappen. Omstreeks 03.00 uur kwamen enkele collega's van het PBA naar boven. Eén van hen gaf G. een sigaar. Hij had zijn overjas nog los en toonde een handvol sigaren. Omringende collega's zeiden dat hij er nogal goed voor zat. De desbetreffende agent antwoordde hierop dat hij niet voor niets joden had weggebracht.³²

A. Beens en D. Mik, dienstdoende bij de Mobiele Brigade hadden een oproep voor de tweede actie niet afgewacht. Volgens het dagrapport van de Mobiele Brigade van 8 mei 1943 was om 07.00 uur bij het gehouden ochtendappel gebleken dat agent Mik niet aanwezig was. Even later bleek dat agent Beens bij het piket Centraal Bureau ontbrak. Bij een ingesteld onderzoek aan hun woning aan de Bergschelaan 212b bleken zij eveneens niet aanwezig te zijn. Later bleek dat zij Rotterdam verlaten hadden en zich in Emmen bij het verzet hadden aangesloten.³³

Na de tweede grote ophaalactie van 8 oktober bleef het betrekkelijk rustig. Dit hield niet

in dat alle joden uit Rotterdam weg waren. Op kleine schaal vonden er nog steeds arrestaties plaats en vooral Groep 10 ging zich steeds meer bemoeien met de jodenmaatregelen.³⁴

Alle hoofden van de plaatselijke politie ontvingen op 19 oktober 1942 van de Haagse PG bericht dat het personeel alle personen moest controleren die tussen 24.00 en 04.00 uur buiten waren. Indien iemand geen goede verklaring kon afleggen moest hij meegenomen worden naar het politiebureau. Daarnaast moesten de persoonsbewijzen intensief gecontroleerd worden. Volgens de PG hadden talrijke joden hun woonplaats verlaten en waren sindsdien spoorloos. Aangenomen werd dat zij zich in vrij grote getale op het platteland ophielden. In deze situatie droegen zij geen jodenster en waren veelal in het bezit van een vals of vervalst persoonsbewijs. Een systematisch onderzoek naar deze personen was daarom noodzakelijk.³⁵

Bij Broersen waren berichten binnengekomen dat zowel bij de Rijks- als bij de Gemeentepolitie verschil van opvatting en bezwaren bleken te bestaan ten aanzien van de uitvoering van opdrachten van de Sipo, die betrekking had op het arresteren en transporteren van joden en gijzelaars. Naar aanleiding hiervan schreef hij op 30 oktober 1942 een brief naar de burgemeesters en hoofdcommissarissen. Volgens deze brief werd bij het inbrengen van bezwaren tegen de uitvoering van deze opdrachten een beroep gedaan op een tweetal door de toenmalige inspecteur van de Marechaussee aan Divisiecommandanten gerichte circulaires, d.d. 14 en 16 oktober 1941, met betrekking tot het arresteren van joden. In deze circulaires was onder meer bepaald dat in afwachting van een andere beslissing van de secretaris-generaal van Justitie, aan aanvragen tot medewerking in dit opzicht geen gevolg zou worden gegeven. Daarentegen moest door de Marechaussee bij het arresteren van gijzelaars desgevraagd wel assistentie worden verleend, in afwachting van een nadere beslissing.³⁶

De circulaires waren overigens niet zonder reden opgesteld, want begin oktober 1941 was in het oosten van het land beroering ontstaan, omdat enkele politiekorpsen, waaronder die van Arnhem en Zwolle, waren ingezet bij het ophalen van joden. Onder degenen die hier tegen bezwaar hadden gemaakt, was de PG in Arnhem, W.J. de Rijke. Volgens hem was tot deze arrestaties overgegaan, zonder dat aan betrokkenen een bepaalde overtreding van enig strafbaar feit ten laste werd gelegd, terwijl daarnaast van een verstoring van de openbare orde en veiligheid geen sprake was. Voor inhechtenisneming op grond van enig voorschrift van het Nederlandse Wetboek van Strafrecht bestond eveneens geen aanleiding. Vanwege deze kritiek en het ontbreken van richtlijnen had Frederiks met Rauter gesproken. Bij deze gelegenheid had Frederiks er op gewezen dat het voor de Nederlandse politie zeer bezwaarlijk was, zonder opgaven van redenen de Duitse politie assistentie te verlenen bij het arresteren van joden, van wie geen concrete bezwarende omstandigheden bekend waren. Frederiks had nadrukkelijk gewezen op het gewetensconflict, dat met dergelijke opdrachten voor de burgemeesters als hoofden van de plaatselijke politie en het Nederlandse politiepersoneel in het algemeen geschapen werd. Rauter had hierop geantwoord dat nieuwe arrestaties van joden niet te verwachten waren, tenzij sabotageacties opnieuw de kop opsteken. Rauter had daarnaast toegezegd dat in ieder geval, indien er toch arrestaties zouden plaatsvinden, de Nederlandse politie geen assistentie behoefde te verlenen, om

op die manier gewetensconflicten te vermijden. Een jaar later bleek dus dat binnen de Nederlandse politie nog steeds onzekerheid bestond over de richtlijnen betreffende het ophalen van de joden. Ondertussen was het politieke klimaat drastisch veranderd.³⁷ Ten einde alle twijfel op te heffen, bepaalde Broersen dat per direct de inhoud van genoemde circulaire buiten werking gesteld werd en dat aan opdrachten van bevoegde Duitse autoriteiten tot arrestatie, transport en voorgeleiding van joden, gijzelaars of andere personen, zowel door de Rijks- als door de Gemeentepolitie, gevolg diende te worden gegeven, waarbij zo nodig van ten dienste staande hulpmiddelen, zoals motorvoertuigen, gebruik kon worden gemaakt. Arrestaties en transporten dienden in beginsel te worden verricht door de politieinstantie, welke de opdracht had ontvangen. Op de brief stond met potlood vermeld dat het personeel van de Rotterdamse politie op 13 november 1942 kennis had genomen van de inhoud.³⁸

Elders in het land gehouden acties tegen joden konden nog wel eens gevolgen hebben voor de Rotterdamse politie. Op 21 januari 1943 werd in Apeldoorn de joodse inrichting voor geesteszieken, 'Het Apeldoornsche Bosch', ontruimd. De dag daarvoor was er al een grote groep van de kamppolitie uit Westerbork gearriveerd en stond de trein gereed. In de nacht die daarop volgde zagen ongeveer tachtig patiënten kans te vluchten.³⁹ Eén van de ontvluchte patiënten⁴⁰ meldde zich al op 21 januari 1943 aan het bureau Oostervantstraat. De in het Joods Sanatorium 'Rustoord' in Apeldoorn verpleegde jood was namelijk in Rotterdam geboren. Hij werd dezelfde dag overgebracht naar het hoofdbureau en ter beschikking gesteld van Groep 10. Uit de verhalen blijkt dat de in Apeldoorn achtergebleven joodse patiënten tijdens het transport onmenselijk behandeld werden. De ontvluchte jood was dit bespaard gebleven, maar hij kon zijn lot niet ontlopen.⁴¹ Op 30 april 1943 overleed hij in Auschwitz.⁴²

Enkele dagen later bracht een agent, na telefonische waarschuwing, een joodse 'psychopaat'⁴³ vanaf het gebouw van de Joodse Raad aan de Essenburgsingel 24B over naar het bureau Oostervantstraat. De man zei gedurende zes jaar verpleegd te zijn geweest in het 'Apeldoornsche Bosch', en was vandaar op donderdag 21 januari 1943 zonder persoonsbewijs en distributiebescheiden met de trein naar Rotterdam vertrokken. Omdat hij geen geld had, vervoegde hij zich 's middag bij de Joodse Raad, die daarop de politie in kennis stelde. Deze joodse man werd eveneens overgebracht naar Groep 10 aan het hoofdbureau.⁴⁴

Op 26 februari 1943 vond er op het gebied van de Rotterdamse jodenvervolging een drama plaats, dat zijn weerga niet kent. In de vroege ochtend werden drie joodse instellingen leeggehaald. Alle ruim tweehonderd bewoners en eenenzestig personeelsleden van het joodse ziekenhuis aan de Schietbaanlaan, het Israëlitisch Oude Lieden Gesticht aan de Claes de Vrieselaan en het Israëlitisch weeshuis aan de Mathenesserlaan werden weggevoerd. Zieken, bejaarden en kinderen werden door de Duitsers en hun handlangers op hardhandige wijze in vrachtauto's gepropt en naar loods 24 gebracht. Alleen de ernstig zieken werden vanaf loods 24 naar een ziekenhuis gebracht om daar te sterven.⁴⁵ Volgens ooggetuigen waren bij deze actie geen of zeer weinig politieagenten aanwezig. De bezetter werd geassisteerd door leden van de VHP of WA.⁴⁶ In het dag- en nachtrapport van het bureau Oostervantstraat is over deze actie niets vermeld.

Derde en laatste actie

Volgens Wölk waren voor 18 maart 1943 ongeveer zesduizend joden op transport gesteld naar Westerbork. Hij had berekend dat daarom nog vierduizend joden in Rotterdam aanwezig moesten zijn. Daarvan schatte hij dat duizend joden ondergedoken waren, 875 gemengd gehuwd en tweehonderdvijftig personen een vrijstelling hadden, vanwege werkzaamheden voor de Joodse Raad. De tweeduizend overgebleven joden woonden nog steeds met medeweten van de politie in hun reguliere woningen.⁴⁷ Er moest dus nog een ophaalactie gehouden worden. Deze laatste grote actie, waarbij de politie wederom betrokken was, vond plaats op vrijdag 9 april 1943. Voor het vervoer van de joden had men vooraf bij de RET drie tramstellen en zestien autobussen besteld.⁴⁸

Op vrijdag 9 april 1943, omstreeks 21.30 uur, stopte voor de woning van inspecteur J. van Dop aan de Lusthofstraat een bus van de RET. Omdat het hem bekend was dat er die avond wat zou 'gebeuren' (het recherchepersoneel moest namelijk die avond op last van de chef van de Aussenstelle in dienst komen), stond hij voor het raam van zijn onverlichte huiskamer en hield alles nauwlettend in de gaten. Hij zag geüniformeerde agenten en rechercheurs uit de bus komen, die zich in patrouilles in de wijk Kralingen verspreidden. Een tweetal agenten, onder wie majoor J. Deckers van het bureau Boezemsingel, bleven in de bus achter, terwijl enige rechercheurs, onder wie iemand van Groep 10, zich in de omgeving bleven ophouden. Omdat Van Dop wist dat Deckers 'goed' was, begaf hij zich in de bus en informeerde bij hem wat hun opdracht was. Deckers deelde hem mee dat men joden moest arresteren. Adressen wist hij niet en papieren of lijsten had hij niet. Van Dop ging hierna terug naar zijn woning en had vandaaruit de boel nog wat gadegeslagen. Een paar weken later bleek dat er bij Boelstra een anoniem schrijven was ingekomen, waarin Van Dop werd beschuldigd, op 9 april 1943 Deckers en zijn maat te hebben aangezet tot weigeren aan de jodenarrestaties deel te nemen. Zijn naam en adres waren in dat schrijven vermeld. Inspecteur Couperus van Groep 10 had op last van Boelstra deze klacht onderzocht. Dit onderzoek heeft voor Van Dop geen nadelige gevolgen gehad.⁴⁹

Van Kampen was degene van groep 10, die de bewuste avond bij de actie aanwezig was geweest. Hij had opdracht gekregen om iemand van de SD te assisteren. Deze SD'er moest de joden in ontvangst nemen, die door personeel in uniform in de nabij gelegen woningen, waren aangehouden. Korte tijd nadat hij op de hoek van de Lusthofstraat en Voorschoterlaan post had gevat, verscheen een autobus waarin zich twee majoors van politie en een aantal agenten bevonden. Nadat de patrouilles op weg gegaan waren, nam iemand in burger tussen de twee majoors in de autobus plaats en vervolgens keken zij gezamenlijk de lijsten van de aan te houden joden in. Even later verliet de burger de bus en ging weg. Later vernam Van Kampen dat dit inspecteur Van Dop was geweest. Het viel Van Kampen op dat die avond zeer weinig joden werden aangehouden en hij vermoedde dat Van Dop ze gewaarschuwd had. Van Kampen verklaarde hierover gezwegen te hebben, zelfs toen er later een rapport, vermoedelijk van NSB-zijde, binnen kwam, waarin het voorgevallene stond vermeld. Daarin kwamen de naam van Van Dop niet voor, omdat de schrijver hem waarschijnlijk niet kende.⁵⁰

Hoofdinspecteur L. Hermans van de Recherche was, nadat hij opdracht had gekregen om personeel te leveren, naar commissaris F.N. van Vliet gegaan en had hem gevraagd waarvoor dit was. In verband met een herderlijk schrijven van enige dagen daarvoor van de Nederlandse Bisschoppen zei Hermans dat, als het weer voor het ophalen van joden was, hij zou weigeren zijn medewerking te verlenen. Diezelfde dag kreeg Hermans bericht dat de inspecteurs Hanegraaf, Van der Weijden, Derks en Duindam naar Haarlem waren vertrokken om met de Bisschop van Haarlem, mgr. J.P. Huibers, te bespreken hoe zij moesten handelen als er die avond joden opgehaald moesten worden. In de namiddag vernam Hermans dat de Bisschop goedgevonden had dat de politie, indien men niet onder de opdracht uit kon komen, in dit speciale geval medewerking zou kunnen verlenen.⁵¹ Hermans hield zich daarom aan de opgegeven opdracht en ging 's avonds naar het hoofdbureau. Daar kreeg hij van Moerman opdracht om naar één van de verzamelplaatsen te gaan. Daar had hij niets gedaan, omdat de gebrachte joden vrijwel direct na aankomst met autobussen werden weggevoerd.⁵² Boelstra had op 8 april, één dag voor de actie, maatregelen getroffen om dienstweigeren te voorkomen. Hij had in het gehele gewest een geheime en persoonlijke notitie verspreid, waarin hij opdracht gaf dat politieofficieren en andere politieambtenaren, die om politieke of godsdienstige redenen dienst weigerden, door hun bevoegde superieur onmiddellijk gearresteerd moesten worden.⁵³

Ondanks deze waarschuwing was deze derde ophaalactie, waarbij in totaal achthonderd joden opgehaald zouden zijn,⁵⁴ voor enkele politiefunctionarissen teveel. Op 10 april 1943 zond de korpsleiding een telexbericht naar de DGvP, met daarin de mededeling dat de rechercheurs G. Greijdanus en N. van Velzen de avond daarvoor niet in dienst gekomen waren voor de jodenarrestaties en zich 's morgens evenmin voor de dienst gemeld hadden. Tot dan toe hadden ze steeds voldaan aan opdrachten van jodenarrestaties en waren vrij zeker uit godsdienstige overwegingen verdwenen. Bij onderzoek was gebleken dat zij 's avonds hun woningen hadden verlaten en daarin niet waren teruggekeerd. Ze hadden geweigerd tegen hun vrouwen te zeggen waarheen zij gingen. Hun opsporing werd in het Algemeen Politieblad verzocht. Beide mannen doken onder en werden na de bevrijding weer bij de Rotterdamse politie tewerkgesteld.⁵⁵

Acties en dilemma's

Hoewel een groot aantal politiemannen verklaarde moeite te hebben gehad met het meewerken aan de ophaalactie, waren degenen die weigerden ver in de minderheid. Het merendeel voerde de opdrachten gelaten uit. Zoals in de inleiding al werd aangehaald was het voor veel voormalige Rotterdamse politiemannen moeilijk om over dit onderwerp te praten. Sommigen, zoals Wouter L., vertelden hun verhaal.

'Het ophalen van de joden is een moeilijke zaak geweest. Wij kregen bij de Speciale Diensten op een gegeven moment opdracht om te verzamelen in de kantine van het

hoofdbureau. Daar kregen wij allemaal een jong broekje toegewezen om joden op te halen. Ik kreeg toen vier adressen. Ik vroeg aan die jonge knul, die mij was toegewezen, hoe hij het zich had voorgesteld, want wij moesten mee om hen de weg te wijzen. Ik zei nog dat ik niet van plan was joden op te halen en dat de adressen nogal ver uit elkaar lagen, zodat we nooit op tijd aan de Rosestraat konden zijn, want daar moesten we ze naar toe brengen. Ik stelde voor dat we naar het eerste adres zouden gaan en dat we daar tegen de mensen zouden zeggen dat ze zich klaar moeten maken en dat we ze dan na een uurtje kwamen ophalen. Op deze wijze werkten we de vier adressen af. Ik dacht bij mezelf als die mensen een klein beetje lef hebben, zorgen ze dat ze weg zijn. Bij het eerste adres werd niet opengedaan. De buurman deed open en vertelde dat die mensen al lang weg waren. Dat ging zo door tot het laatste adres. Daar woonde een rijke jood. Ik zie dat gezin nog zitten. Had die man nou niet zo kleinzielig gedaan, dan was er niets aan de hand geweest. Ik zei toen dat ze wisten wat er aan de hand was en dat ik ze over een uur op kwam halen. 'Dus zorg dat je klaar staat.' Toen ik terugkwam stonden ze klaar, onbegrijpelijk. Hij vertelde dat hij net geopereerd was en dat hij daardoor moeilijk kon lopen. Ik heb toen nog een paard en wagen op de kop getikt, om ze naar de Rosestraat te brengen. Dat was het enige wat ik die avond heb overgehouden en daar heb ik het nu nog moeilijk mee, want toen ik eenmaal aan de Rosestraat geweest was wist ik wel wat er gebeurde. Aan de Rosestraat was het trammetje en daar werden ze anders behandeld. Daar werden ze door de Duitsers getrap en geslagen. Wie aan het hoofdbureau de orders gaf weet ik niet meer. Ik denk wel dat er ongeveer tweehonderd man aanwezig waren. Ik denk dat daar ook mensen bij waren uit Schalkhaar (Politiebataljon Amsterdam FvR). Dat mannetje dat bij me was, was een jonge knul.⁵⁶

Agent P. Werkman werd eveneens in dienst geroepen voor het ophalen van joden. Hij vertelde wat hij die avond had meegemaakt.

'Tijdens de oorlog moesten we in dienst komen, maar waarvoor werd niet gezegd. Toen we op het bureau Oostervantstraat kwamen, kregen we opdracht om joden op te halen. Ik was samen met collega Wagenaar en we kregen een NSB-agent van de hulppolitie mee. In eerste instantie hebben we niemand meegenomen, omdat er niemand thuis was. Toen we terugkwamen op het bureau, kregen we opdracht om een oude vrouw op te halen. Toen we daar aankwamen en binnengelaten werden vroeg die vrouw of haar dochter ook mee moest. Ik zei dat we daar geen opdracht voor hadden gehad. Ze vroeg toen of ze even naar boven mocht om te gaan bidden en dat hebben we toegestaan. Ik dacht dat ze niet meer terug zou komen, maar na een tijdje kwam ze naar beneden met een oud koffertje. Ze was zo blij dat haar dochter niet mee moest en zo ging ze mee naar het bureau Oostervantstraat. Later is ze naar het Stieltjesplein gebracht. Wat daar gebeurd is hoorden we later pas. Op verzoek van de illegaliteit moest ik later naar een hele rijke joodse familie. Die hadden kledingzaken

op de Heemraadssingel en die moest ik aan gaan bieden dat wij ze zouden helpen aan een onderduikadres. Ik ben er geweest, maar ze wilden niet. Drie uur later kwam ik aan het bureau en daar zat de hele familie. Ze hadden zich vrijwillig gemeld.⁵⁷

Van Nijburg was als politieman werkzaam op bureau Boezemsingel. Hij gaf toe dat de politie massaal betrokken was geweest bij het ophalen van de joden. Tijdens de bezetting was een alarmeringssysteem opgezet en om te kijken of het werkte, werden regelmatig oefeningen gehouden. Op een avond kwam een agent bij Van Nijburg aan de woning, met de boodschap dat hij zich direct moest melden. Omdat alle andere ploegen al een keer aan de beurt waren geweest, dacht Van Nijburg dat het deze keer eveneens een oefening betrof. Zijn vrouw herinnerde hem eraan dat ze die avond op visite zouden gaan. Van Nijburg antwoordde dat ze alvast moest gaan, omdat de oefening toch maar kort zou duren. Toen hij op het bureau Boezemsingel kwam, moest iedereen naar het theorielokaal. Inspecteur W.G. Verveld was daar al aanwezig en die zou vertellen wat er aan de hand was. Na een toespraakje toonde Verveld lijsten met namen van mensen die naar Duitsland moesten. Dat het om joden ging vertelde hij niet, maar daar kwam Van Nijburg spoedig achter, want op de lijst stond ook het adres vermeld van degenen waar zijn vrouw op visite was en dit waren joden. Als een soort gunst mocht iedereen aangeven wie hij op wilde halen. Natuurlijk koos Van Nijburg voor het adres waar zijn vrouw zat, want hij was bang dat alle mensen die bij de bewoners aanwezig waren ook mee moesten, omdat zij allemaal als jodenvrienden aangemerkt zouden worden. Verveld drukte iedereen op het hart de opdracht netjes uit te voeren. Van Nijburg voldeed gedwee aan de opdracht. Sabotage was hierbij niet mogelijk, omdat de 'razzia' door de Duitse politie gecontroleerd werd. Van Nijburg moest op drie adressen joden halen. Hij ging daar eerst vertellen wat zijn opdracht was, waarna de mensen gelegenheid kregen zich voor te bereiden en ging dan later terug om ze op te halen. Als laatste ging hij naar het adres waar zijn vrouw op visite was. Ook hier vertelde hij aan de bewoners wat voor opdracht hij had gekregen. Nadat hij zijn vrouw naar huis had gebracht, ging hij terug naar het adres en voerde zijn opdracht uit.⁵⁸

Politie A. Pakvis, die tijdens de bezetting betrokken was bij het verzet, kon zich ook niet aan de opdracht onttrekken. Voor hem had dit na de bevrijding nog consequenties.

'Ik was me van geen kwaad bewust, maar bij die jodenbeweging werd alles ingezet om de joden op te halen. Ik heb er niet aan meegedaan. Ik had samen met een collega van de Mobiele Brigade opdracht gekregen om naar een adres te gaan. Ik zei tegen hem: 'ik ga wel zitten.' Hij zei: 'moet ik even bellen dat je dienst weigert', want het was een foute collega. Ik zei tegen die collega: 'je zoekt het maar uit, ik ga niemand ophalen. Als je het wilt doen, doe het zelf maar.' Hij heeft toen een vrouw met drie kinderen uit huis gehaald. Ik bleef zitten. Maar toen ze honderd meter van me vandaan waren ben ik wel in de richting meegelopen. Later ben ik nog wel meegeweest naar de Kruiskade. Daar waren moffen bij. Ik ben toen ook niet mee naar binnen gegaan. Als het dichtbij was moesten we lopen en was het verder weg, dan werden we met een dienstauto naar

de wijk gebracht waar ze opgehaald moesten worden. Ik ben er zelf maar twee keer bij geweest. Hoe vaak andere collega's er bij betrokken zijn geweest weet ik niet. Na de oorlog wilde ik weer naar de Marine, maar ik moest eerst voor een Zuiveringscommissie van de mariniers verschijnen. Ik heb toen alles verteld. Ik heb nooit het artikel geweten waarop ze me ontslagen hebben, maar ik werd ontslagen met behoud van pensioen. Hoewel ik had toegekeken en niet had meegedaan, werd ik toch ontslagen. Ik ben toen teruggegaan naar de politie, waar ik een opleiding kreeg.⁵⁹

De vraag of de Rotterdamse politiefunctionarissen met betrekking tot het ophalen van de joden in meer of mindere mate hebben meegewerkt dan de collega's van andere korps, is moeilijk te beantwoorden. Uit het onderzoek is gebleken dat de verschillen tussen de grote korpsen op het gebied van de jodenvervolg over het algemeen niet groot waren. Agenten van het Haagse korps moesten bijvoorbeeld tweemaal naar Amsterdam om daar te gaan helpen met het ophalen van joden. De eerste keer dat er bij een ophaalactie assistentie verleend werd, was op 26 april 1943. Die dag werden ruim driehonderd Haagse agenten met de bus naar Amsterdam gebracht, om daar te gaan helpen met het ophalen van de joden waarvan de Joodse-Raad-Sperre was opgeheven. Na afloop ontving iedereen een bonus van f 8,-. Nog geen maand later kreeg deze actie een vervolg. Toen werden de Haagse politiemannen in Amsterdam geassisteerd door collega's uit Tilburg en Dordrecht.⁶⁰ Behoudens de genoemde korpsen moest ook het Rotterdamse korps personeel beschikbaar stellen voor een actie buiten Rotterdam. A. Prins was bij een zo'n actie betrokken. Of er meerdere acties buiten Rotterdam zijn geweest, waarbij de Rotterdamse politie geassisteerd heeft, is niet bekend. Prins was half juli 1943 van de politie te water overgeplaatst naar de Mobiele Brigade. Enkele maanden later werd hij met een onbekend aantal collega's van de Mobiele Brigade per vrachtauto overgebracht naar Den Haag. Daar kregen ze opdracht om in Wassenaar joden op te halen.⁶¹ Deze opdracht had te maken met een landelijke actie, want in de nacht van 28 op 29 september 1943 moesten de laatste in Nederland verblijvende joden met een vrijstelling worden opgehaald.⁶² Presser noemde hen de onmisbaarste onmisbaren.⁶³

Roof joodse goederen

Meteen nadat de joden uit hun huizen gehaald waren, werden de toegangsdeuren verzegeld. Hiermee wilde men voorkomen dat de inboedel door onbevoegden gestolen werd. Meestal was de politie belast met het aanbrengen van de zegels en het in ontvangst nemen van de sleutels, waarna deze sleutels bij het betreffende afdelingsbureau of Groep 10 ingeleverd moesten worden. In de dagrapporten wordt regelmatig melding gemaakt van verbroken zegels, opengebroken panden en diefstal. Agenten moesten dan op last van Groep 10 een onderzoek instellen of er moest een vaste post geplaatst worden bij een ontzegend of opengebroken pand. Een enkele maal werden personen aangehouden wegens inbraak en diefstal uit joodse woningen. Op 11 oktober 1942 werden omstreeks 23.30 uur twee jongens

aangehouden wegens inbraak in een jodenpand aan de Adrien Milderstraat 90b. Zij hadden een portefeuille met levensmiddelenkaarten, plakzegels en postzegels ontvreemd. Bij de aanhouding was door agenten geschoten in verband met een vluchtpoging van de daders. De arrestanten werden ter beschikking gesteld van Groep II, die een onderzoek instelde. Groep 10 werd eveneens in kennis gesteld. Later werden dergelijke zaken alleen nog maar door Groep 10 behandeld.⁶⁴

De 'georganiseerde roof' van joodse eigendommen werd verricht door twee Duitse instellingen. Ze werden hierbij geholpen door leden van Groep 10 en hulpagenten. Alvorens de joodse woningen werden leeggehaald moest de inboedel geïnventariseerd worden. Dit geschiedde door de Hausraterfassung. Deze onderafdeling van de Zentrale für jüdische Auswanderung in Amsterdam was in de loop van 1941 opgericht. In Rotterdam was de Hausraterfassung gevestigd in een pand aan de Provenierssingel 42. In de zomer van 1942 werd J.J. Schoonus van Groep 10 belast met de leiding van het politionele gedeelte van de Hausraterfassung. Zijn taak was hoofdzakelijk van administratieve aard en bestond uit het leveren van toezichthouders bij het inventariseren, het bemiddelen bij teruggave van goederen uit joodse panden aan rechthebbenden, het verstrekken van kleding of andere goederen uit panden door bemiddeling van de Joodse Raad aan joodse arrestanten, het afwikkelen van zaken met elektriciteits-, gas- en radiodistributiebedrijven en het zorgen voor eventueel uit te voeren reparaties aan panden. Schoonus was tot maart 1944 belast met deze werkzaamheden. De inventarisatie werd uitgevoerd door twee medewerkers van Hausraterfassung die in dienst waren bij de Zentrale für jüdische Auswanderung en één medewerker van de joodse bank Lippmann-Rosenthal & Co. Deze man was speciaal belast met de inbeslagneming van waardevolle voorwerpen. Met dit groepje ging een (hulp)agent mee als begeleider en moest erop toezien dat er niets uit de panden ontvreemd werd. De agent moest voor aanvang de sleutels van de panden bij Schoonus ophalen en na afloop weer onmiddellijk inleveren. Daardoor was Schoonus van mening dat de diefstallen uit jodenpanden niet plaatsvonden in de periode van de inventarisatie, maar later bij het leeghalen van deze panden. De agenten waren bevoegd de aanwezige zegels te verbreken en na inventarisatie weer opnieuw aan te brengen. Na terugkomst aan het bureau werden de lijsten verzameld en doorgestuurd naar de tweede Duitse instantie, Amt Rosenberg aan de Heemraadssingel 114. Deze instelling haalde vervolgens de panden leeg. De Joodse Gemeente van Rotterdam probeerde zoveel mogelijk joods cultuurgoed te redden. Zij hadden hiervoor aan de Joodse Raad van Amsterdam de vraag gesteld of het misschien aanbeveling zou verdienen, dat de Joodse Raad van Rotterdam een verzoek tot de Duitse autoriteiten zou richten of zij bij het leeghalen van de woningen aanwezig mocht zijn, teneinde joodse boeken en rituele voorwerpen in ontvangst te kunnen nemen. De Amsterdamse Raad was van oordeel dat dit verzoek niet tot de Duitse autoriteiten

Josephus Jacobus Schoonus,
geb. 10 februari 1905 in Udenhout.

gericht kon worden, omdat een algemene toestemming toch niet te verwachten was. Voorzitter Cohen was bereid voor belangrijke gevallen achteraf toestemming te vragen. Het valt te betwijfelen of op deze wijze joods erfgoed voor het nageslacht bewaard gebleven is. De meeste goederen werden zonder pardon en onder toezicht uit de joodse woningen gesleept.⁶⁵

Voor het toezicht op het leeghalen van de jodenwoningen waren bij het Amt Rosenberg eveneens hulpagenten en leden van Groep 10 gedetacheerd. Johannes M.T.P. werd op eind november 1942 als hulpagent aangesteld. Daarvoor had hij als wachtsman in Duitsland en Polen gewerkt. Zijn broer was al voor hem als hulpagent bij de Rotterdamse politie in dienst getreden en op zijn aanraden had P. gesolliciteerd. Korte tijd daarna moest hij zich bij Lagedaal melden, door wie P. als hulpagent werd aangenomen. Hij kreeg opdracht zich te melden aan de Heemraadssingel 114. Het was toen totaal onbekend wat voor werk hij zou moeten doen, maar nadat hij zich gemeld had merkte hij spoedig dat het personeel dat daar werkte hoofdzakelijk uit NSB'ers bestond. Omdat P. hiermee niets te maken wilde hebben en dit op ondubbelzinnige wijze liet merken, werd hij door de groep afgezonderd. Zijn chef was majoor J.F. van der Meulen.⁶⁶ Van hem kreeg P. opdracht om met een controleur mee te gaan. Deze controleur had sleutels bij zich van jodenpanden, die leeggehaald moesten worden. P. moest binnen en buiten de woningen toezicht houden en zorgen dat er niets van de inboedels gestolen werd. De goederen werden in verhuiswagens geladen, die wanneer ze vol waren, naar de Aelbrechtskade reden. Daar werden ze gelost in gereedliggende schuiten. P. had horen vertellen dat deze volgeladen boten naar Duitsland voeren. Oude goederen, die niet geschikt waren om meegenomen te worden, werden direct voor de deur van zo'n woning aan liefhebbers weggegeven. P. zag op een handwagen van deze lieden een rol oud vloerzeil, dozen met poeder, kleine flesjes goedkope odeur en enige tijdschriften liggen. P. vroeg of hij deze spullen mocht hebben, wat hem toegestaan werd. Hij bracht deze artikelen naar de woning van zijn schoonouders in de Abraham Kuijperlaan, bij wie hij inwoonde. Op last van zijn schoonmoeder had hij deze dingen later weer uit die woning gehaald en voor een habbekrats verkocht. Van Van der Meulen had hij wel eens kleine dingetjes, zoals een shawltje, een kleedje of een vaasje gekregen, echter bijna allemaal waardeloze spullen. Eind februari 1943 was P. bij de dienst Amt Rosenberg overcompleteet. Hij werd overgeplaatst naar het bureau Oostervantstraat.⁶⁷

Twee leden van Groep 10, belast met het ontruimen van jodenwoningen, werden begin november 1942, onder inhouding van eenderde van hun loon voor een week geschorst, omdat ze zich schuldig hadden gemaakt aan het achterhouden van joodse goederen (kleinigheden). De burgemeester werd via een rapport op de hoogte gebracht. Daarbij zat een kort briefje van Boelstra waarin hij aangaf dat de Sipo hem te kennen had gegeven, dat zij prijs stelden op handhaving van deze rechercheurs, aangezien zij belangrijke diensten bewezen bij de evacuatie van joden. Boelstra stelde voor de schorsing, welke een week had geduurd, als straf op te leggen.⁶⁸ Aan het verzoek van Boelstra werd voldaan. In een dagorder werd aan het personeel bekend gemaakt dat wegens het verrichten van handelingen welke het ambt ontsierden, beide agenten straf opgelegd kregen. Boelstra merkte hierbij nog op dat deze straffen, gelet op de feiten, niet zwaar waren geweest, maar dat iedereen die het aanging

gewaarschuwd was. Voor de meeste leden van Groep 10 was deze lage straf en steun van de bezetter aanleiding om zich ongestoord te verrijken aan joodse goederen.⁶⁹

Mevrouw Kattenburg werd na de bezetting gehoord over de praktijken van Groep 10. Gedurende de oorlog was haar man, die jood was, ondergedoken geweest. Beiden verwachtten dat hij aangehouden zou worden om eventueel naar Polen getransporteerd te worden, aangezien reeds verschillende familieleden waren aangehouden. Een tegenover wonende zus van mevrouw Kattenburg zag omstreeks mei 1943 dat op zekere dag twee mannen, terwijl haar zus niet thuis was, zich aan de woning vervoegden. Toen niet opengedaan werd hadden zij zich aan de achterzijde toegang verschaft en later het pand door de voordeur weer verlaten. Hierbij werd deze voordeur verzegeld. Op dit zegel stond vermeld, dat men zich diende te vervoegen op het hoofdbureau van politie aan het Haagseveer. Mevrouw Kattenburg ging daar niet zelf heen, maar had de tussenkomst van de advocaat van haar man ingeroepen. Deze advocaat deelde later mee dat het zegel verwijderd kon worden. Terwijl de woning verzegeld was, had de zus van mevrouw Kattenburg gezien, dat er verschillende mannen in de woning waren geweest. Toen mevrouw Kattenburg zelf weer naar binnen mocht, bleek dat een kleedje, een ets en een sierspeld verdwenen waren. Nadat ze de woning weer betrokken had, was de man, waarvan haar een foto getoond werd, met een tweede rechercheur in haar woning geweest om, naar zij verklaarden haar man aan te houden. Toen dit niet lukte was de man later, naar mevrouw Kattenburg meende, tweemaal voor hetzelfde doel teruggeweest. Ze had hem niet uitgenodigd. Dat hij bovendien nog een paar maal aan de deur geweest was, terwijl ze niet thuis was, was gezien door haar zus.⁷⁰

De in de verklaring genoemde man was hulpagent H.F. Besselink, die vanaf augustus 1943 bij Groep 10 geplaatst was. Zijn collega J. Tol had hem meermalen opdracht gegeven om joden te arresteren en aan het bureau te brengen. Aan die opdrachten had hij volgens eigen zeggen niet voldaan. Hij ging wel naar de opgegeven adressen en deed net of hij aanbelde, wachtte even, en liep dan weer weg. Besselink was er steeds alleen op uit gestuurd. Op het moment dat hij bij Groep 10 diende, was hij éénmaal met Pikaar en éénmaal met De G. aan de woning van de familie Kattenburg aan de Willem Buijtewechstraat 92b geweest om de heer Kattenburg, die jood was, aan te houden. Deze aanhouding mislukte omdat Kattenburg niet thuis was. Volgens verklaring van zijn vrouw was hij uitgeweken naar Zwitserland. Nadien was hij nog één keer bij mevrouw Kattenburg geweest, doch toen kwam hij niet voor onderzoek, maar alleen op bezoek op uitnodiging van mevrouw Kattenburg, zoals hij verklaarde. Besselink ontkende in het bezit te zijn geweest van sieraden, zoals gouden horloges en ringen, die hij van collega's gekocht zou hebben, met de bedoeling om ze weer te verkopen. Wel had hij horloges, aan collega's toebehorende, bij zijn schoonvader laten repareren. Van inbeslaggenomen goederen, die hij uit jodenwoningen naar het bureau had moeten brengen, zou hij ook nimmer iets gehad hebben. Wanneer dit beweerd werd, dan was het volgens hem gelogen. Wel had hij nu en dan levensmiddelen zoals macaroni, blikken soep en blikken groente, die uit jodenpanden afkomstig waren, ontvangen. Deze levensmiddelen werden door J. Jager in een kast bewaard en wanneer deze kast vol was, werden de levensmiddelen verloot. Maar ook gebeurde het wel, dat de goederen uit de kast

verdwenen, zonder dat ze verloot waren. Wanneer ze deze levensmiddelen ontvangen hadden, was het de gewoonte om een bedrag, dat zij zelf konden bepalen in één van de bussen voor Winterhulp of Frontzorg te storten. Besselink had er niet bij nagedacht dat deze levensmiddelen feitelijk ten nadele van joden ontvreemd waren en dat het beter geweest was ze te weigeren.⁷¹

Diefstal van joodse goederen door leden van Groep 10 bleef niet beperkt tot levensmiddelen. Besselink herinnerde zich van Tol of Jager opdracht te hebben gehad zich met een collega naar een pand aan de Mathenesserweg of omgeving te begeven om daar bij een ariër zeven of acht schilderijen in beslag te nemen, die van een jood afkomstig waren. Hem was niet bekend hoe men aan dat adres was gekomen. De schilderijen werden door de rechercheurs inbeslaggenomen. De bezitter kreeg te horen, dat hij de schilderijen niet uit zijn woning mocht verwijderen. Nadat de rechercheurs aan Breugem rapport hadden uitgebracht, kregen ze enige tijd later van de SD-beambte Becker opdracht om de schilderijen over te brengen naar de kamers van Groep 10 aan het hoofdbureau, waar zij met toestemming van Becker aan de wand mochten worden gehangen.⁷² Later werd voor deze schilderijen een 'goede' bestemming gevonden. Couperus kreeg voor zijn vertrek naar de politie Venlo van de rechercheurs van Groep 10 een schilderij aangeboden. Hoewel hij vermoedde dat dit inbeslaggenomen joods goed was, aanvaardde hij het toch, omdat het wel meer voorkwam dat Breugem inbeslaggenomen goed aan zijn personeel verkocht. Deze opbrengst werd in een kas gestort, waaruit de onkosten van Groep 10 betaald werden. Couperus twijfelde er niet aan dat ook Breugem zijn personeel voor het aan hem aangeboden schilderij had laten betalen.⁷³

Rechercheur P. Visser bevestigde deze verklaring. Omtrent gepleegde diefstallen door het personeel kon hij niets uit eigen waarneming verklaren. Zelf zat hij op kamer twintig (tweede etage) terwijl, wanneer de rechercheurs zich bij huiszoekingen of inbeslagnemingen iets hadden toegeëigend, dit gewoonlijk rechtstreeks door hen naar hun woningen gebracht werd. Namen zij het mee naar het bureau dan liepen zij daarmee rechtstreeks naar het wachtlokaal op de derde etage. Natuurlijk sprak men onderling wel veel over deze diefstallen. Zo was Visser ter ore gekomen dat van enkele inbeslaggenomen oliepersen er een naar de woning van Breugem, een naar Couperus en een naar Harmse was gegaan. Zo herinnerde hij zich dat een van de inbeslaggenomen schilderijen, voorstellende een zeegezicht met een vissersschip, bij het vertrek van Couperus naar Venlo door Groep 10 aan hem cadeau was gegeven. Een ander schilderij, voorstellende een vijvertje met eenden, was met Breugem meegegaan naar Amersfoort.⁷⁴

Hoofdresearcher G. van Huis van Groep 10 verklaart dat enkele (hulp)agenten van Groep 10 arm en berooid bij deze groep in dienst waren gekomen en na korte tijd welvarend in de mooiste en duurste kostuums rondliepen. C.L. Winkelman had op aanraden van zijn broer de betrekking van hulpagent bij het Rotterdamse politiekorps aangenomen. Hij werd geplaatst aan de Oostervantstraat. In april 1943 volgde overplaatsing naar Groep 10, waar zijn broer eveneens werkzaam was. Van april 1943 tot mei 1944 was hij speciaal op Rotterdam-Zuid belast geweest met de inbeslagneming van verboden boeken uit bibliotheken.

Daarnaast was hij 'loopjongen' voor de rechercheurs van Groep 10. Zo had hij vaak bij zijn broer en bij twee andere rechercheurs koffers met levensmiddelen, lappen stof of costuums aan huis moeten brengen. Hij vermoedde dat deze goederen uit jodenpanden kwamen. Met zijn broer, die ingedeeld was in de jodenploeg, was hij maar zelden ter assistentie meegegaan. Collega P. Bunk was wel eens met zijn broer naar Utrecht geweest om joden aan te houden, doch troffen die daar toen niet aan. In Amsterdam hadden zijn broer en Bunk wel eens in zijn bijzijn een joodse man en vrouw aangehouden, die zij overbrachten naar Rotterdam. Winkelman was toen meegeweest om de koffers te dragen, die inbeslaggenomen goederen bevatten. Overigens gebeurde het dragen van die koffers veelal door andere hulpagenten. Als er goederen inbeslaggenomen waren, kregen hier in de eerste plaats Breugem en Jager hun deel van en in de tweede plaats de rechercheurs. Wat er overbleef werd verdeeld onder de hulpagenten, tenminste voor zover het levensmiddelen betrof. Zelf had Winkelman op deze wijze wel eens blikjes erwten, koek, havermout en gort gekocht. Hij begreep dat deze goederen onrechtmatig verkregen waren. De rechercheurs gingen wel met omvangrijkere hoeveelheden naar huis, ook zijn broer, die op deze wijze de familie van zijn vrouw van levensmiddelen voorzag. Andere goederen dan genoemde levensmiddelen had Winkelman nooit gekocht of gekregen of zelf weggenomen. Alleen het kostuum dat hij na de bevrijding tijdens zijn verhoor droeg, had hij van zijn broer te leen gekregen, die hem verteld had dit van een jood te hebben gestolen. Ofschoon Winkelman dus wist dat dit kostuum van misdrijf afkomstig was, had hij het toch van zijn broer aangenomen.⁷⁵

P. Olofsen was tot juli 1943 bode bij de Rotterdamse politie. Door deze functie moest hij ook bodendiensten verrichten voor Groep 10. Tijdens een interview in augustus 2000 wist hij zich nog te herinneren dat hij van deze dienst meermalen opdracht had gekregen zware emmers met onder andere sieraden en diamanten naar een bepaalde verdieping in het hoofdbureau te brengen. Olofsen was ervan op de hoogte dat deze spullen van joden waren geweest. Tijdens het vervoer lukte het wel eens een aantal van deze spullen, waaronder sieraden, in het archief te verstoppen. Olofsen meende dat het archief was ondergebracht in een kamertje op de derde verdieping. Wat er later mee gebeurd is, wist hij niet.⁷⁶ Was het mogelijk dat Olofsen zoveel goederen had vervoerd en waren zijn herinneringen, ruim 55 jaar na de bevrijding, juist? Deze vraag kon beantwoord worden aan de hand van een verklaring, die door een rechercheur van Groep 10, P.H. Meijer, op 26 juli 1945 was afgelegd. Meijer kreeg omstreeks de zomer van 1942 opdracht om met Breugem en nog enkele rechercheurs mee te gaan naar een adres op de Gordelweg. Daar zou volgens mededeling van Breugem door een jood een grote partij goud en zilvergeld verhandeld worden. Ter plaatse bleek dat een zeer grote partij goud op tafel was uitgesteld, voornamelijk sloopgoud en ringen, bezet met diamanten en parels. Dit goud zou zwart verkocht worden en moest een paar honderdduizend gulden opbrengen.⁷⁷

De joden die het onheil zagen naderen brachten vooraf hun kostbare spulletjes onder bij kennissen, burens of vrienden. Hierdoor waren ze in overtreding, want vanaf 26 maart 1942 was het joden verboden hun huisraad uit hun woningen te verwijderen. Dergelijke overtredingen werden eveneens door leden van Groep 10 behandeld. In 1942 kreeg Meijer

Peter Olofsen, geb. 10 februari 1921 in Lonneker als wachtmeester der Staatspolitie. Olofsen was van 17 april 1939 tot 1 juli 1943 bode bij politie Rotterdam. Vanaf 1 juli 1943 tot 1 februari 1944 volgde hij de politieopleiding in Schalkhaar en werd daarna geplaatst bij de 1^e Politiecompagnie Rotterdam. Toen deze compagnie op 1 september 1944 werd ontbonden volgde overplaatsing naar het bureau Sandelingplein. Olofsen bleef tot 1 maart 1981 werkzaam bij de Gemeentepolitie Rotterdam.

goederen. Hij werd direct geschorst en ontslagen. Na de bevrijding kon hij weer bij de politie in dienst komen.⁷⁹

Agent E.H. Rob was begin 1943 gearresteerd wegens jodenbegunstiging en moest hiervoor zes maanden gevangenisstraf uitzitten in kamp Vught. Nadat hij was vrijgelaten, moest hij zich op 15 oktober 1943 op het hoofdbureau melden bij Moerman. Toen hij op genoemde datum naar het hoofdbureau ging, verkeerde hij in de veronderstelling dat hij ontslagen zou worden. In de kamer van Moerman bleek dat daar ook enkele Duitsers aanwezig waren. Van hen kreeg Rob te horen dat hij niet wegens jodenbegunstiging, maar wegens politieke redenen uit de politiedienst ontslagen was. Na het ondertekenen van een formulier dacht

opdracht om met zijn collega Jager mee te gaan naar een adres aan de Jacob Catsstraat, waar een joodse zaak in reclameartikelen gevestigd was. De joodse eigenaar zou volgens Jager in het bezit zijn van een grote partij goederen, welke hij op verschillende adressen zou hebben ondergebracht. Onderzoek wees uit dat de goederen met een totale waarde van 180.000 gulden op ongeveer achttien verschillende plaatsen in Rotterdam waren ondergebracht.⁷⁸

Na de bevrijding hadden de joden, die de kampen overleefden of na hun onderduikperiode terugkeerden, soms veel moeite om hun ondergebrachte spullen van de (bew)ariërs, zoals de joden ze noemden, terug te krijgen. Degene bij wie ze de goederen hadden ondergebracht, wisten zich vaak niets meer te herinneren of ontkenden dat ze ooit spullen hadden aangepakt. Aangezien de goederen meestal onder druk en in een hectische periode naar de 'tijdelijke' eigenaar verhuisden, was er geen tijd om hiervan iets op papier te zetten, zodat de rechtmatige eigenaar niet kon aantonen dat het zijn spullen waren. Ervan uitgaande dat de meerderheid de joden daadwerkelijk wilde helpen, deed de bezetter er alles aan om zoveel mogelijk joodse goederen op te sporen en de bezitters te straffen voor jodenbegunstiging. Hierbij was Groep 10 ook weer betrokken. Eind januari 1943 werd agent J. van Westen door Groep 10 gearresteerd en in bewaring gesteld voor het bewaren van joodse

Rob dat hij weer kon gaan. De Duitsers deelden hem echter mee dat hij gearresteerd was. Rob was zeer verbaasd en zei dat hij zijn straf al had uitgezeten. Ze antwoordden hem dat hij staatsgevaarlijk was en daarom weer gevangengenomen werd. Na één jaar gevangenschap in de kampen Ommen en Amersfoort wist Rob te vluchten.⁸⁰

Terwijl de huizen van de joden werden leeggehaald en het grootste gedeelte van de joodse bevolking uit Rotterdam was weggevoerd, werden nog steeds inrichtingen, die voor joden verboden waren, door de politie gecontroleerd. Dit bleek uit een rapportage van C. Luttik.⁸¹ Op vrijdag 21 mei 1943 betrad hij omstreeks 11.35 uur het sportfondsenbad aan de Van Maanenstraat. Hem was namelijk opgedragen om wekelijks het sportfondsenbad te bezoeken, om na te gaan of er eventueel joden aanwezig waren. Hij plaatste zoals gewoonlijk zijn dienstriewiel buiten op het bordes bij de ingang van de inrichting. Na ongeveer tien minuten in die inrichting vertoefd te hebben, begaf hij zich naar buiten en constateerde dat zijn dienstriewiel verdwenen was. Uit de rapportage bleek niet of er joden waren aangetroffen. De diefstal van het rijwiel was waarschijnlijk belangrijker.⁸²

Uit vorenstaande kan geconcludeerd worden dat nagenoeg alle Rotterdamse politieambtenaren op de een of andere manier betrokken waren bij de jodenmaatregelen. De een werd ingezet bij de speciale controles, terwijl anderen in dienst werden geroepen voor ophaalacties en transporten. Bij menig politiefunctionaris vielen deze opdrachten zwaar. Dit laatste gold waarschijnlijk niet of in veel mindere mate voor de rechercheurs en hulpagenten van Groep 10.

9.2 DE JODENPLOEG VAN GROEP 10

In tegenstelling tot Amsterdam, waar voor het optreden tegen joden het bureau Joodsche Zaken was opgericht,⁸³ werd Groep 10 in toenemende mate ingeschakeld bij het nemen van maatregelen tegen de joden. Deze zaken werden met voorrang behandeld, zodat andere werkzaamheden bleven liggen. De vaste kern van de jodenploeg bestond hoogstens uit zes tot acht rechercheurs. Zij werden bij arrestaties geassisteerd door andere leden van Groep 10 en hulpagenten. Het enige materiaal dat iets over de jodenploeg prijs geeft, zijn ook nu weer de verklaringen, die na de bevrijding zijn afgelegd. In het dossier van J. Tol staat vermeld dat hij waarschijnlijk een van de ijverigste leden van Groep 10 is geweest. Dit blijkt onder andere uit het door Tol bijgehouden register en uit de verklaringen van personen, voorkomend in dat register. Uit het register, met daarop de tekst 'zeer bezwarend materiaal', bleek dat er in het tijdvak van 24 september 1941 tot 15 november 1943 door Tol 323 mensen gearresteerd waren, waarvan 234 joden en jodenbegunstigers (bij 178 namen was een J vermeld).⁸⁴

Tol was in september 1941 bij de ID geplaatst. Hij vermoedde zelf dat dit gebeurd was, omdat hij in februari 1941 lid van de NSB geworden was. Het eerste jaar zat hij bij de documentatiedienst, waar zijn werkzaamheden bestonden uit het instellen van antecedentenonderzoeken. Daarna werd hij tot september 1943 door Breugem bij de afdeling geplaatst, die speciaal met joden zaken belast was. Daar kreeg Tol de onderzoeken betreffende joden, die

Jacob Tol, geb. 6 augustus
1911 in Medemblik.

ondergedoken waren en over wie anonieme of andere mededelingen waren binnengekomen. Tol had zelf enige tientallen joden, hoofdzakelijk in Rotterdam en verdacht van overtredingen van verordeningen van Seyss-Inquart of verdacht van zwarte handel, aangehouden. Hij kreeg ook joden overgedragen, die door politiemensen bij stationscontrole of straatcontrole waren aangehouden. Na de bevrijding kon Tol geen namen van joden of collega's herinneren, maar nadat hij enkele bewijsstukken onder ogen kreeg, kwam zijn geheugen gedeeltelijk terug. Het getoonde stuk van 6 februari 1943, waarin verklaard werd, dat C. Schuil wonende in Rotterdam, op zaterdag 6 februari 1943 f 100,- had gestort in de collectebus van de Winterhulp Nederland, geplaatst op kamer zes, derde etage van het hoofdbureau, zijnde een boetedoening voor het verbergen van joods goed, was volgens Tol inderdaad door hem opgesteld en ondertekend. Hetgeen Schuil verklaard had, was juist, behoudens dat Tol hem niet had gezegd dat, indien hij niet zou betalen, de zaak aan de SD zou worden doorgegeven. Het was

gebruikelijk om bij dergelijke lichte gevallen de verdachte de gelegenheid te geven de zaak op die wijze in der minne te schikken. Indien Schuil geweigerd zou hebben, dat bedrag te storten, dan had Tol dit aan Breugem gerapporteerd. Deze had dan beslist wat er zou moeten gebeuren.

Omstreeks augustus 1943 had Tol zich in opdracht van Breugem en in gezelschap van twee andere rechercheurs begeven naar een pand aan de Molenlaan in Rotterdam (Hillegersberg). In dit pand, bewoond door de familie Den Braber, zouden joden zijn ondergedoken. Tol had naderhand de indruk gekregen dat het hier een verraadzaak betrof. In die woning troffen zij circa acht joodse personen aan. Behalve de bewoner en diens zuster hadden zij al deze joodse personen overgebracht naar het hoofdbureau, waar zij werden ingesloten, respectievelijk wegens het verbergen van joden en het niet voldaan hebben aan de meldingsplicht.⁸⁵

In het dossier van Tol bevindt zich tevens een veertig pagina's tellend verweerschrift. Hierin schrijft hij dat een groot aantal leden van Groep 10 (ongeveer de helft) door de illegaliteit geliquideerd was en dat op velen van hen, die de bezetting overleefd hadden, een aanslag gepleegd was. Omdat op Tol nimmer een aanslag gepleegd was, meende hij daarom te mogen zeggen, dat de illegaliteit in hem niet een gevaarlijke man had gezien. Hij verklaarde verder nog dat hij de enige politiebeambte van de voormalige Rotterdamse politieke dienst was, die reeds voor de Duitse capitulatie oneervol uit de Nederlandse politiedienst ontslagen werd, omdat hij weigerde zich voor de Duitse belangen te laten gebruiken toen de Duitsers in 1944 zich in hun ware gedaante lieten zien en de bevrijdingsoorlog op het grondgebied van het Rijk begonnen was. Toen de Duitse terreur in Nederland haar hoogtepunt bereikte maakte hij geen deel meer uit van de Nederlandse politie, die volgens Tol in alle opzichten in haar geheel werd gebruikt en misbruikt voor Duitse belangen. In zijn

verdediging bracht Tol nog naar voren nimmer op eigen initiatief, doch steeds ambtshalve na bekomen opdracht te hebben gehandeld. Hij had gemeend met zijn eed als politiemans door zijn superieuren gegeven bevelen te moeten opvolgen, evenals hij dat gedaan had in de meidagen van 1940, toen hij Duitsers en NSB'ers had moeten arresteren. Hetgeen Tol in zijn verweerschrift vermeldde komt niet geheel overeen met het proces-verbaal dat naar aanleiding van zijn verklaring is opgemaakt. Hoewel Tol half januari 1944 inderdaad eervol ontslagen was, had hij de politiedienst niet verlaten, want op verzoek van Breugem was hij naar Amersfoort vertrokken. Daar werd hij bij de politieke dienst van de politie aangesteld. Dat hij later oneervol ontslagen werd, omdat hij dienst geweigerd had is juist. Maar Tol schreef in zijn verweerschrift niet dat men hem ontslagen had, omdat hij op Dinsdag met zijn gezin naar Almelo gevlucht was en zich daar tot aan de bevrijding schuil had gehouden. De opmerking van Tol dat het verzet op hem geen aanslag gepleegd had, omdat men in hem niet een gevaarlijke man had gezien, was eveneens een manier om zich beter voor te doen, want in de periode dat het Rotterdamse verzet actief was met het liquideren van foute politiemensen, zat Tol in Amersfoort.⁸⁶

Niet alle gegevens over de jodenploeg van Groep 10 kwamen uit de naoorlogse verklaringen. Een enkele keer werden kleine berichtjes in de dag- en nachtrappen aangetroffen. Uit slechts enkele woorden wordt duidelijk hoe Groep 10 de joden behandelde. Onderstaande mutatie is hier een voorbeeld van.

15 september 1943, 19.00 uur. Man meldt dat in een schuurtje aan de Lange Hilleweg 199a een bijna ontklede vrouw ligt. Opperluitenant Kievit onderzoekt. Vrouw geheel overstuur. Is jodin. Rika Cohen, geboren 22 maart 1908 te Rotterdam, woonplaats onbekend. Was op 15 september 1943 bij haar arrestatie door rechercheurs van Groep 10 ontvlucht. Alleen gekleed in nachtjapon. Door Groep 10 afgehaald en overgebracht naar Centraal Bureau met arrestantenwagen.⁸⁷

Volgens het boek *Kaddisj* werd Rika op 30 september 1942 in Auschwitz vermoord. Waarschijnlijk moet dit 30 september 1943 zijn, twee weken na haar arrestatie. Hoeveel joden de speciale ploeg van Groep 10 heeft opgehaald is niet bekend. De enige informatiebron zijn de maandrappen, waarin het aantal door Groep 10 aangehouden personen vermeld staat. De hoeveelheid aangehouden joden werd apart genoemd. Of de cijfers betrouwbaar zijn, kan niet met zekerheid worden vastgesteld. Het aantal gearresteerde joden zal hoger zijn, omdat Groep 10 ook assisteerde bij de grote ophaalactie.⁸⁸

Tabel 9.1: Door Groep 10 gearresteerde personen vanaf maart 1942 tot en met februari 1944.

1942	Totaal aantal gevangenen	Waarvan aantal joden
Maart	18	18
Mei	65	65
Juni	73	44
Juli	103	47
Augustus	127	50
September	95	43
Oktober	88	30
November	103	60
December	226	28
1943		
Januari	136	48
Februari	162	48
Maart	131	62
April	264	17
Mei	208	18
Juni	270	62
Juli	405	46
Augustus	134	23
September	232	24
Oktober	150	13
November	198	37
December	167	21
1944		
Januari	223	26
Februari	154	27
Totaal	3732	857 joden

Dit overzicht is niet compleet, want de leden van Groep 10 waren tot hun vertrek op 20 september 1944 belast met het arresteren. In het rapport van april 1944 wordt onder andere vermeld dat er een aantal ondergedoken joden en andere personen waren gearresteerd. Hoeveel dit er waren is niet bekend.⁸⁹ Volgens een register van het hoofdbureau zouden in heel 1944 254 joden gearresteerd zijn.⁹⁰ Hoewel niet met zekerheid kan worden vastgesteld dat deze joden door rechercheurs van Groep 10 gearresteerd zijn, blijkt uit de opnamekaarten van het Gevangeniswezen dat de meesten in ieder geval voor Groep 10 en later het Fahndungskommando waren aangehouden.⁹¹ Aangezien het merendeel van de ondergedoken joden door Groep 10 zelf gearresteerd werd, kan zonder enige twijfel geconcludeerd worden dat Groep 10 tijdens de bezetting ongeveer duizend joden heeft opgepakt.

In vergelijking met bijvoorbeeld de Documentatiedienst in Den Haag 'scoorde' Groep 10 wat betreft het aantal arrestanten goed. De Documentatiedienst had in 1942 561 arrestanten gemaakt. Hieronder bevonden zich 382 joden.⁹² Groep 10 had in datzelfde jaar (zonder de

maanden januari en februari) 898 mensen gearresteerd, waaronder 385 joden.⁹³

Over het algemeen hielden de leden van Groep 10 de 'straffällige' joden aan. Dit waren joden die één van de vele Duitse anti-joodse verordeningen hadden overtreden. De processen-verbaal werden door Groep 10 via de normale weg aan Siemon doorgegeven, die ze doornam. Indien nog een aanvullend onderzoek nodig was, gaf Siemon de zaak ter behandeling door aan de daartoe aangewezen Sachbearbeiter. Voorzien van een begeleidend schrijven gaf Siemon de processen-verbaal aan Wölk, die ze doorzond naar de BdS in Den Haag. Het onder deze instantie ressorterende Referat IV-B4 besliste na bestudering van het dossier wat er met de verdachte moest gebeuren. Meestal kreeg de Aussenstelle Rotterdam het bevel om de verdachte met het eerstvolgende transport mee te sturen. Omdat de persoonsbewijzen van deze joden over het algemeen van een 's' voorzien werden, gingen ze vanuit Westerbork direct door naar het oosten, een gewisse dood tegemoet.⁹⁴

De jodenploeg beperkte zich bij het ophalen van de joden niet alleen tot het grondgebied van Rotterdam. Zij verlegden regelmatig het werkkerrein naar de omliggende gemeenten, zoals Gouda, Oud-Beijerland, Boskoop en Dordrecht. In het maandrapport van oktober 1942 staat vermeld, dat Groep 10 op last van de Aussenstelle in de tweede helft van die maand een vrij groot aantal joodse gezinnen van de Zuid-Hollandse eilanden naar Westerbork had getransporteerd.⁹⁵

Volgens een door de politie Gouda opgemaakt proces-verbaal vond daar de eerste ophaalactie op dinsdag 13 oktober 1942, op last van de Aussenstelle Rotterdam plaats. De politieke dienst van Gouda, bestaande uit twee 'foute' politieagenten, werd hierbij geassisteerd door vier leden van Groep 10. Die dag werden 27 joden opgehaald en op transport gesteld naar Amsterdam. Op woensdag 21 oktober 1942 haalde dezelfde groep nog eens achttien joden op.⁹⁶

Hoe groot het aandeel van Groep 10 bij het ophalen van de joden in Dordrecht is geweest, is niet bekend. Dat ze er bij betrokken waren, is duidelijk. Op een middag arriveerde omstreeks 17.00 uur een drietal auto's met SD-agenten en leden van Groep 10 uit Rotterdam in Dordrecht. Zij hadden lijsten bij zich van de joden, die moesten worden opgehaald en vroegen assistentie van de Dordtse politie. Hierbij werd de Dordtse politieke dienst als eerste ingeschakeld. Een agent van de politie Dordrecht verklaarde dat er een feest gehouden werd in het toen leegstaande huis van Kleinkramer aan de Reeweg. Dit feest had twee avonden geduurd en op één van die avonden was hij omstreeks 19.30 uur aanwezig geweest, omdat de plannen voor de volgende dag moesten worden gemaakt. Het was er een beestenbende. Aan het feest nam een tiental mannen deel, hoofdzakelijk van de Rotterdamse politieke dienst en enige vrouwen.⁹⁷

Uit bovenstaande gegevens blijkt dat de bezetter voor het oppakken van (ondergedoken) joden regelmatig de fanatieke rechercheurs van Groep 10 inschakelde. Na de bevrijding probeerde de bezetter alles af te schuiven op de Nederlandse politie. Lages verklaarde dat zonder de steun van de Nederlandse politie nog geen tien procent van de joden was opgepakt.⁹⁸ Hoe groot het aandeel van de Aussenstelle Rotterdam bij de arrestatie van joden is geweest, is niet bekend. Siemon verklaarde na de bevrijding dat het merendeel van de

ondergedoken joden of joden die een Duitse verordening hadden overtreden, door de Nederlandse politie of rechercheurs van Groep 10 gearresteerd waren. Volgens hem zouden tijdens de bezetting door de Sipo in Rotterdam nog geen vijftig joden gearresteerd zijn. Wölk bevestigde dit en voegde daaraan toe dat dit kwam omdat zijn ambtenaren geen straatdienst hadden.⁹⁹ Of de uitspraken van Siemon en Wölk, met betrekking tot het arresteren van joden, juist zijn valt te betwijfelen. Wölk werd tijdens zijn verhoren en het daaropvolgend proces niet voor niets regelmatig uitgemaakt voor aartsleugenaar.¹⁰⁰ In ieder geval staat vast dat de meeste opdrachten voor arrestatie van de Aussenstelle afkomstig waren.

Samen met de provincies Utrecht en Noord-Holland (met uitzondering van Amsterdam) was het verblijf van joden in de provincie Zuid-Holland met ingang van 23 april 1943 verboden.¹⁰¹ Op 27 april 1943 werd de balans opgemaakt over de Entjudung der Niederlande. Geschat werd dat 10.000 tot 15.000 joden zich illegaal ergens in Nederland ophielden.¹⁰²

Op 30 december 1943 maakte burgemeester Müller bekend dat de Nederlandse Israëlitische Gemeente in Rotterdam was opgeheven. In het vervolg zou er geen gebruik meer gemaakt worden van haar begraafplaatsen aan de Schoolstraat, Oostzeedijk, Prinsenlaan en Dijkstraat. Alleen de joodse begraafplaats aan het Toepad bleef bestaan.¹⁰³ Ondanks het feit dat er officieel geen joden meer in Rotterdam mochten zijn, werd deze begraafplaats in 1944 waarschijnlijk nog gebruikt. Begin april 1944 vond de politie de lichamen van een joods echtpaar. Zij hadden door gasverstikking een eind aan hun leven gemaakt.¹⁰⁴ Rotterdam was dus niet geheel 'jodenvrij'. Een onbekend aantal joden had zich niet gemeld en had ergens een veilige plek gevonden. Op deze groep had de bezetter samen met hun handlangers de jacht geopend.

Jacht op ondergedoken joden

Omdat de bezetter in eerste instantie beloofd had dat ze de Nederlandse joden met rust zou laten, kwam onderduiken in het begin van de bezetting nauwelijks voor.¹⁰⁵ Daarbij kwam nog dat er weinig onderduikplaatsen voorhanden waren en er nog geen georganiseerde groepen bestonden die zich met de verzorging van ondergedoken joden bezighielden. Zonder deze hulp was het voornamelijk voor gezinnen moeilijk om ergens onderdak te vinden, zodat de meesten thuis lijdzaam hun lot zaten af te wachten. Toen de vele doodsberichten binnenkwamen en de Nederlanders wakker geschud werden, was het voor de meeste joden al te laat. Het geringe aantal dat wel de gelegenheid en hulp kreeg om onderdak te vinden, had het vaak niet gemakkelijk. De lotgevallen van de joodse familie Vigeveno zijn hier een voorbeeld van. Het gezin, bestaande uit vader, moeder, dochter en twee zonen woonde oorspronkelijk in een pand aan de Nieuwe Kerkstraat in Hillegersberg. Op 1 augustus 1942 besloot het gezin uit Rotterdam te vertrekken. Zij vonden in de omgeving van het Brabantse plaatsje Ginneken een onderduikplaats. Op 9 april 1943 deed de Duitse politie een inval in dat pand, waarbij degene bij wie het gezin was ondergedoken werd gearresteerd. Het joodse gezin kon net op tijd vluchten, omdat vader J. Vigeveno de inval tijdig had bemerkt. Omdat

ze geen nieuw onderduikadres hadden, zat er volgens hen niets anders op dan terug te keren naar Rotterdam en zich daar bij de politie te melden. Waarschijnlijk waren ze bij het bureau Oostervantstraat terechtgekomen, want hun namen staan in het rapport van dit bureau vermeld. Daar constateerden agenten dat er aan de persoonsbewijzen van vader en zijn oudste zoon geknoeid was. Vader Vigevino gaf toe dat hij de letter J had weggeradeerd. Omdat een inspecteur van Groep 10 telefonisch niet bereikbaar was, werd het gezin later met een extra rapport voor Groep 10, in overleg met de inspecteur van dienst, overgebracht naar het hoofdbureau. Het hele gezin werd op 30 april 1943 in Sobibor vergast.¹⁰⁶

Soms kwamen politiemensen bij toeval joodse onderduikers tegen. Rechercheurs van Groep III, die misdrijven tegen het leven (moord en doodslag) moesten behandelen, werden tevens belast met het verrichten van aanhoudingen voor Duitse instanties, zoals de Sipo en Feldgendarmarie. Zij hielden bijvoorbeeld op last van de commandanten van de NAD-deserteurs aan, die uit de kampen van die dienst ontsnapt waren of na verlof niet terugkeerden. Hierdoor werd Groep III min of meer een verlengstuk van de bezetter. De aanhoudingen vonden vaak in de nachtelijke uren plaats. Voor het begin van de dienst kregen de rechercheurs van de wachtcommandant een lijst met gegevens over arrestaties die verricht moesten worden. Het kwam voor dat een rechercheur van de aanhoudingsploeg soms in één rit zes of meer aanhoudingen met de daaraan verbonden huiszoekingen moest verrichten. Bij deze aanhoudingen werden de rechercheurs van Groep III geassisteerd door rechercheurs van de andere groepen. Tijdens de nachtdiensten deden rechercheurs van de verschillende groepen namelijk gezamenlijk dienst vanuit het hoofdbureau. Zodoende kon het voorkomen dat een rechercheur van Groep I samen met iemand van Groep III op pad ging om aanhoudingen te verrichten. Rechercheur B.C.L. van der L., dienstdoende bij groep I, kreeg in de nacht van 2 november 1942 het verzoek om mee te gaan met H.L. Buitendijk van Groep III, omdat aan de Voorhaven een zekere L.J. Hordijk in opdracht van de Sipo uit Den Haag moest worden aangehouden. Beide rechercheurs belden omstreeks 04.00 uur aan en werden in het pand toegelaten. Het viel hen meteen op dat de gezochte man nogal zenuwachtig was. Op de vraag of hij alleen in het pand aanwezig was, kregen zij een bevestigend antwoord. Vanuit een achterkamer hoorden zij echter stemmen, waarop de rechercheurs besloten een nader onderzoek in te stellen. Het gevolg was dat ze in de kamer een man aantroffen, die zich onder de dekens verstopt had. Deze man kwam tevoorschijn en verklaarde direct dat hij een jood was en uit een werkkamp in Fochtelloo gevlucht was. Bij het overhandigen van zijn persoonsbewijs gaf hij aan dat de letter J, die erop gestaan had, verwijderd was. Hierop werden beide mannen aangehouden en naar de gereedstaande arrestantenauto overgebracht. Omdat ze het nog niet vertrouwden gingen de rechercheurs naar het pand terug en vonden in een andere kamer nog twee mannen waarvan er een gekleed in bed lag. Ook deze mannen werden aangehouden. 's Morgens werden alle arrestanten overgebracht naar de SD aan de Heemraadssingel in Rotterdam. Na de bevrijding verklaarde een van de rechercheurs dat ze dachten met homoseksuelen van doen te hebben. Waarom dit niet in het proces-verbaal vermeld was wist hij echter niet meer.¹⁰⁷ Het arresteren van personen voor de Duitse instanties werd na maart 1942 geleidelijk aan door Groep 10 overgenomen.¹⁰⁸

1942

NR. 2

BUITENGEWOON POLITIEBLAD

VAN 13 JANUARI 1942

UITGEGEVEN OP LAST VAN HET DEPARTEMENT VAN JUSTITIE

De C. v. P. van den just. dienst, groep IV, te Rotterdam brengt namens de Sicherheitspolizei aldaar in herinnering het verzoek om opsporing, aanhouding en voorgeleiding van Wilhelm KÖSTER, gedaan door zijn collega van den just. dienst,

groep III, in het *Buitengewoon Politieblad* n°. 75 van 19 Dec. 1941 en het *Algemeen Politieblad* van 23 Dec. 1941, blz. 1703, n°. 2379.

Het is gebleken, dat Köster op 3 en 27 Dec. 1941 en 5 Jan. 1942 te Rotterdam zich heeft schuldig gemaakt aan afpersing van geld, gepleegd op joodsche winkeliers, waardoor deze personen zijn benadeeld voor f 360, f 1930 en f 1300 (alles bankbiljetten van f 100 en kleinere coupures).

Z.O.Z.

Het Buitengewoon Politieblad van 13 januari 1942 toont aan dat de Rotterdamse onderzoeksgroepen zich ook bezig hielden met 'echte' criminelen.

gevraagd of zij haar konden helpen. In verband met de publicaties in de kranten, ten aanzien van hulp aan onder het publiek verblijvende joden, brachten zij uit angst beide joden naar het bureau. De vrouw en haar dochter werden ter beschikking gesteld van de Aussenstelle. De drie personen werden na overleg heengezonden.¹¹⁰ De dreigementen van de bezetter hadden dus soms succes. Daarnaast werden veel joden aangehouden na verraad. Op 15 mei 1943 verscheen een expeditieknecht aan het posthuis Linker Veerdam. Hij vertelde aan de dienstdoende agent dat hij een joodse man¹¹¹ in zijn woning aan de Hillestraat had. Hierop stelde de agent een onderzoek in en hield in het opgegeven pand de uit Amsterdam afkomstige

De bezetter was niet tevreden over de 'bestrijding van het vluchten van joden'. Rauter gaf begin juli 1943 de Nederlandse politie opdracht joden, die de bevelen niet hadden opgevolgd, onmiddellijk in kamp Vught of Westerbork of aan een Aussenstelle af te leveren. Verder had Rauter geconstateerd dat bijna bij alle gevallen van sabotage en terreur steeds joden direct of indirect betrokken waren en zelfs in de meeste gevallen de geestelijke vaders bleken te zijn. Hierdoor had de jodenkwestie als probleem van veiligheid een bijzonder karakter gekregen. Om het Nederlandse volk van repressieve maatregelen te vrijwaren was het de plicht van iedere Nederlandse politieambtenaar, die liefde had voor zijn volk, in nauwgezette plichtsbetrachting onverbiddelijk in te grijpen, zodra hij van een illegaal verblijf van joden kennis nam.¹⁰⁹

Regelmatig verschenen waarschuwingen in de krant, die betrekking hadden op het geven van hulp aan joden. Op 21 april 1943 omstreeks 23.00 uur brachten drie personen een joodse vrouw met haar drie jaar oude dochter naar het bureau van de eerste afdeling. Deze vrouw had zich 's morgens tot hen gewend en

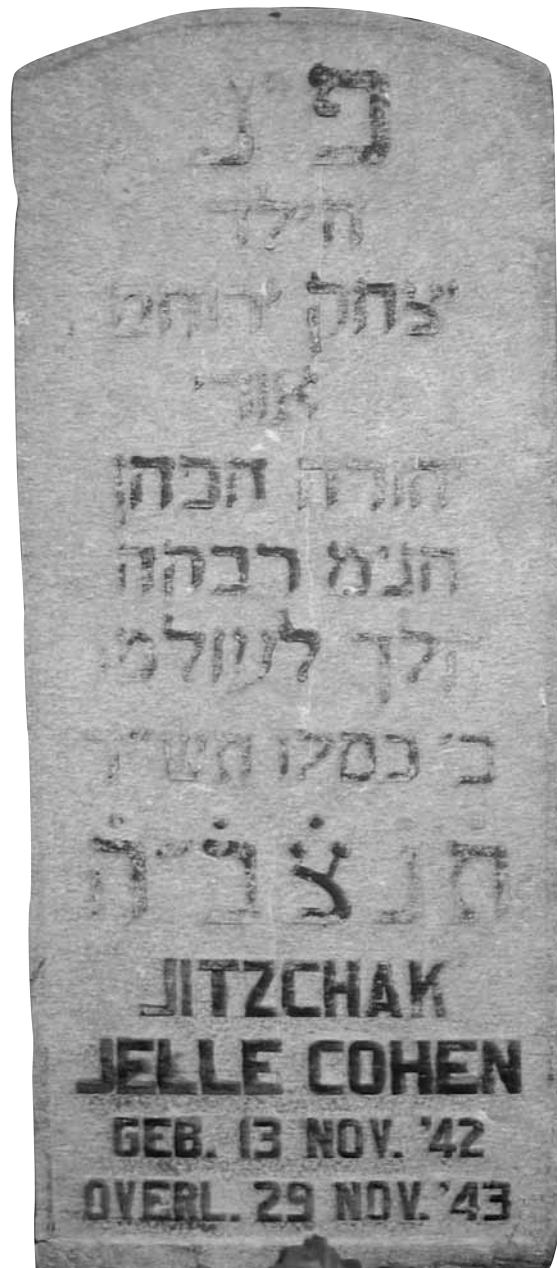
J. Cosman aan. Cosman bleek niet in het bezit te zijn van een legitimatiebewijs. Zowel Cosman als de expeditieknecht werden ter beschikking gesteld van Groep 10.¹¹²

Wanneer joden op hun onderduikadres overleden, was het voor de helpers niet eenvoudig en zelfs gevaarlijk om de lijken te verstoppert.

Op 28 juli 1943 werd 's morgens om 07.30 uur in de Duitsestraat het lijk van een joodse man uit Amsterdam gevonden. Het lijk was verpakt in papier. Het ging hier om een ondergedoken jood.¹¹³

Op 30 november 1943 omstreeks 22.00 uur werd in de omgeving van het bureau Hoflaan het lijkje gevonden van een ongeveer anderhalf jaar oud jongetje. Het lijkje was gewikkeld in grauw pakpapier en voorzien van een briefje, met het opschrift: 'Ik was een joodsch onderduikertje. Wilt u zoo goed zijn mij te laten begraven op de Israëlitische begraafplaats aan het Toepad. God zegene U.' Hoewel Groep III een onderzoek instelde, werd wel aan het verzoek voldaan. Het jongetje, J.J. Cohen, geboren 13 november 1942 en overleden op 29 november 1943, was op zijn onderduikadres ziek geworden. Omdat het niet mogelijk was om een arts erbij te halen overleed hij en werd, volgens het verzoek, op de joodse begraafplaats aan het Toepad begraven.¹¹⁴

Volgens een schrijven van de PG van 9 november 1942 kwam het herhaaldelijk voor dat er kinderen te vondeling werden gelegd. Over elk geval moest apart rapport worden uitgebracht. In Rotterdam hadden zich volgens de PG de laatste tijd zes van dergelijke gevallen voorgedaan. Kinderen werden dikwijls op de stoep gelegd, waarna men aanbelde. Personen die de kinderen vonden, wilden ze meestal ook opvoeden. Onderzoek naar de ouders had geen resultaat. Deze zes zaken stonden niet op zichzelf. In de dag- en nachtrappen staan geregeld dergelijke zaken vermeld. Het ging hier meestal om joodse kinderen. Voor de ouders was

Het graf van Jitzchak Jelle Cohen op de joodse begraafplaats aan het Toepad.

het te vondeling leggen van hun kinderen de enige mogelijkheid om ze te behoeden voor alle verschrikkingen.¹¹⁵ Op last van de bezetter maakten de voorzitters van de Joodse Raad half januari 1943 bekend dat in het vervolg alle vondelingen als joodse kinderen werden aangemerkt en in een daarvoor bestemde inrichting geplaatst zouden worden.¹¹⁶

Waarschijnlijk was Boelstra of de bezetter niet tevreden over het optreden van de politie. Begin augustus 1943 was volgens Boelstra in enkele gemeenten bij het arresteren van met name genoemde personen (joden en jodenbegunstigers) niet genoeg initiatief getoond om ook niet genoemde joden, die in de te doorzoeken huizen werden aangetroffen, te arresteren. De agenten gingen dan eerst instructies halen en bij terugkeer waren de verdachten verdwenen. Om herhaling van een dit zeer onjuiste optreden van de politie te voorkomen, vestigde Boelstra uitdrukkelijk de aandacht op de verplichting om voortvluchtige of illegaal levende joden of jodenbegunstigers te allen tijde, waar deze zich ook bevonden, te arresteren. Een arrestatiebevel of nadere instructies waren daarvoor niet nodig.¹¹⁷

Omdat de 'gewone' politiefunctionarissen niet voldeden, werd het opsporen van ondergedoken joden een belangrijke taak voor de rechercheurs en hulpagenten van Groep 10. Het werkterrein van deze groep werd gedurende de bezetting alsmaar groter. Op 15 november 1943 arresteerden de Rotterdamse rechercheurs Pikaar, Tol, en Winkelman enige joden in een woning aan de Engweg 15 in Laren (NH). Bij een vluchtpoging was geschoten, waarbij de tuinman in zijn pols geraakt werd.¹¹⁸ Eind januari 1944 waren vier leden van Groep 10 in de gemeente Heukelom, buurtschap Spijk, aanwezig met de bedoeling om daar drie joden aan te houden. Ook deze joden trachtten te ontkomen, waarna de vier Rotterdamse rechercheurs respectievelijk zeven, vijf, drie en twee pistoolschoten losten. Niemand werd hierbij getroffen en de joden konden alsnog worden aangehouden.¹¹⁹

Adressen waar de joden zaten ondergedoken werden meestal verkregen door verraad of na ondervraging van reeds gearresteerde joden. Op die manier kon Groep 10 op 22 april 1944 bij een tuinder in Twello negen ondergedoken joden oppakken. Enkele dagen daarvoor had dezelfde ploeg, op zoek naar twee ondergedoken joodse verzetsmannen, een inval gedaan bij een kweker in Twello, waarvan er een contacten had met het Rotterdamse verzet. De enige die werd aangetroffen was de hoogzwangere vrouw van één van de joden. Hoewel zij niet joods was, werd ze toch als verdachte van 'rassenschande' gearresteerd, omdat ze zwanger was van een joodse man. De vrouw werd overgebracht naar Rotterdam. De verhoren, die de leden van Groep 10 afnamen, gingen gepaard met dreigementen en in combinatie met haar toestand, zorgde dit ervoor dat ze mogelijk iets te veel verteld heeft. Met een geleende autobus van de politie Deventer werden de negen joden overgebracht naar Rotterdam. Vandaaruit kwamen ze via Westerbork in het vernietigingskamp Auschwitz terecht. Slechts één van hen keerde na de bevrijding terug.¹²⁰

Opsporen van ondergedoken joden was een taak waarmee de jodenploeg van Groep 10 zich vol overgave en soms met veel plezier bezighield. Uit de dag- en nachtrappen blijkt dat andere diensten eveneens met ondergedoken joden te maken kregen. Op 30 november 1942, omstreeks 22.30 uur, brachten twee rechercheurs van de Centrale Justitiedienst twee joodse echtparen over naar het bureau Sandelingplein. Deze vier joden waren verborgen

door een echtpaar in een pand aan de Dordtselaan 95. Ook dit echtpaar werd tegelijkertijd door de rechercheurs overgebracht naar het bureau. Na de bevrijding bleek dat beide joodse echtparen op 14 januari 1943 in Auschwitz waren omgekomen. Het echtpaar waarbij de joden waren ondergedoken, werd ter beschikking gesteld van de Sipo.¹²¹

Wölk werd eind april 1949 in het onderzoek tegen Lages gehoord over de deportatie van de joden uit Nederland. Hij kon zich nog herinneren dat er tijdens een bijeenkomst met Aussendienststellers was gesproken over het zogenaamde 'koppremiestelsel'. Om de opsporing van ondergedoken joden te bevorderen, was door het Reichssicherheitshauptamt goedgekeurd dat voor elke opgespoorde jood een bepaald bedrag uitgekeerd zou worden. In eerste instantie hadden alleen degenen die de schuilplaatsen van joden bekend maakten recht op een vergoeding. Later mocht zo'n premie ook aan de opsporende beambte gegeven worden, omdat het waarschijnlijk steeds moeilijker werd om ondergedoken joden op te sporen. In eerste instantie werd voor elke opgespoorde jood vijf gulden uitgekeerd. Later zou dit bedrag volgens Wölk verhoogd zijn tot vijftwintig gulden. Wölk kreeg het koggeld via de BdS. Naar aanleiding van dit stelsel zouden in Rotterdam volgens Wölk ongeveer dertig joden opgespoord zijn. Waarschijnlijk liet het geheugen hem hier in de steek, want gezien het aantal daadwerkelijk opgespoorde ondergedoken joden lijkt het door Wölk genoemde aantal betrekkelijk klein. Kon een jood worden aangehouden na een rechtstreekse tip aan Siemon, dan gaf Wölk het uitgelofde bedrag aan Siemon, die het daarna aan de verrader gaf. In de gevallen waarin rechercheurs van Groep 10 joden hadden aangehouden of zelf hadden opgespoord, keerde Wölk het koggeld uit aan Breugem, die het op zijn beurt verdeelde onder de desbetreffende rechercheurs.¹²² Na de bevrijding werd in geen enkele verklaring van voormalige rechercheurs van Groep 10 gerept over deze premies. Mogelijk had het verzet tijdens de bezetting de belangrijkste kroongetuigen uit de weg geruimd. Daarnaast zou het 'stilzwijgen' iets te maken kunnen hebben met het verstrijken van de tijd, want Wölk legde zijn verklaring bijna vier jaar na de bevrijding af, terwijl toen al een groot aantal betrokkenen verhoord en zelf veroordeeld was.

9.3 JODENTRANSPORTEN DOOR DE POLITIE

De joden die tijdens de grote acties waren opgehaald, werden naar Loods 24 gebracht en vandaaruit reden speciale treinen naar Westerbork. De joden, die wegens overtreding van één der vele verordeningen gearresteerd waren, werden gedurende het onderzoek overgedragen aan het Gevangeniswezen. Meestal werden ze, in afwachting van het transport naar een verzamelplaats, zoals Vught of Westerbork, in de schuilkelder van het hoofdbureau opgesloten. Enkele personeelsleden van het Gevangeniswezen verklaarden dat naar hun schatting op deze manier ten minste tweeduizend joden waren weggevoerd. Volgens Siemon en Wölk waren het er veel minder.¹²³

Onder begeleiding van Rotterdamse politieagenten vonden, vanaf begin augustus 1942 tot half maart 1944, in ieder geval negentig geregistreerde transporten plaats. Hoewel het

dagrapport van de Vreemdelingendienst niet volledig en betrouwbaar geacht kan worden, werden in die twintig maanden, zeventienhonderd gevangenen uit Rotterdam weggevoerd, waaronder tussen de elfhonderd en dertienhonderd joden. Vooral de agenten van de Transportdienst, een onderdeel van de Vreemdelingendienst, waren belast met de transporten en werden, indien nodig, daarbij geassisteerd door het personeel van de Speciale Diensten. In het dagrapport van de Vreemdelingendienst van 22 augustus 1942 wordt voor de eerste keer melding gemaakt van een transport. Op die dag moesten vier agenten van die dienst naar Amersfoort, om voor de Sipo van Rotterdam uit het gevangenislager Amersfoort vier met name genoemde verdachten (joden) af te halen. De verdachten moesten in Rotterdam ter beschikking gesteld worden van het Gevangeniswezen, in afwachting van hun transport naar Durchgangslager Westerbork op maandag 24 augustus 1942. Op die bewuste maandag werden de vier gevangenen onder begeleiding van evenzoveel agenten per trein overgebracht naar Beilen. Daar nam personeel van kamp Westerbork of de Marechaussee ze over. Tot 16 september 1942 vonden tien van dergelijke transporten naar Beilen plaats. Een aantal agenten van de Speciale Diensten ging mee tot Utrecht, om daar bij het overstappen behulpzaam te zijn. Het aantal 'geïnterneerden', zoals de joden in de rapporten worden aangeduid, variëren per transport. In bijlage 6 is een overzicht opgenomen van de verschillende transporten, waarbij tijdstip aanvang, plaats van bestemming en hoeveelheid vermeld is. Vanaf 16 september 1942 werden de joodse gevangenen overgebracht naar Amsterdam. Daar was op het station personeel van de afdeling Joodse Zaken van de Amsterdamse politie aanwezig om ze over te nemen.¹²⁴ Aanvankelijk bracht deze dienst de joden over naar de Zentralstelle für Jüdische Auswanderung aan het Adama van Scheltemaplein, maar na enkele maanden werd de voormalige Hollandse Schouwburg aan de Plantage Middenlaan als nieuwe tussenstop in gebruik genomen. De naam van deze verzamelplaats werd spoedig omgedoopt in 'Joodse Schouwburg' en vandaaruit werden de joden overgebracht naar Westerbork of Vught.¹²⁵ Vanaf begin december 1942 werden de Rotterdamse joden onder begeleiding van de politie weer rechtstreeks naar Vught of Westerbork getransporteerd. Sommige agenten gaven zich vrijwillig op voor de jodentransporten. Voor hen was het aantrekkelijk om mee te gaan, omdat zij na afloop toestemming kregen hun familie in het oosten of noorden van het land te bezoeken, terwijl alle reiskosten vergoed werden. Daarnaast gingen anderen graag mee omdat er na afloop goed belegde boterhammen werden uitgereikt. Agent Schouwstra was een keer meegeweest met een transport naar Westerbork en hoewel dit niet vrijwillig was, had hij toch van de gelegenheid gebruikt gemaakt om zijn familie in Friesland te bezoeken.¹²⁶

Ontsnappen tijdens het transport

Wanneer een arrestant kans zag om te ontsnappen moest er op last van de Duitse autoriteiten een diepgaand onderzoek worden ingesteld. Meestal werd tijdens dit onderzoek de verantwoordelijke politieagent gearresteerd. Op vrijdag 10 december 1943 kon een jodin

tijdens een transport ontsnappen. Zij zag kans om omstreeks 06.05 uur, kort nadat de trein vanaf het Maasstation was vertrokken uit de trein te springen. Naar aanleiding van dit voorval werd rechercheur eerste klas O. Kuiters door de chef van de Vreemdelingen- en Transportdienst gehoord. Kuiters was op 1 mei 1909 aangesteld bij de Gemeentepolitie Rotterdam en diende tot 29 september 1941 bij de Ordepolitie, waarna hij majoor-zaalchef van het bureau Oostervantstraat werd. Op 1 september 1941 werd hij ziek, waardoor zijn gehoor minder werd en hij zijn functie als zaalchef niet meer naar behoren kon uitoefenen. Kuiters verzocht om overplaatsing naar een dienst, waarbij het gehoor een minder belangrijke rol zou spelen. Met het oog op het toenemende aantal gevangentransporten werd hij op 29 september 1941 voorlopig bij de afdeling Vreemdelingendienst geplaatst. Na de reorganisatie van de politie kreeg hij de rang van rechercheur eerste klas. Intussen had hij vrijwel uitsluitend gevangenen getransporteerd en onder zijn onmiddellijk toezicht was nog niemand ontsnapt. Op vrijdag 10 december 1943 was Kuiters belast met de leiding van een transport van 21 joden voor de Rotterdamse Sipo naar kamp Westerbork. Hij werd bijgestaan door zes in burger geklede collega's. Het vervoer van het hoofdbureau naar het Maasstation vond per autobus plaats. Vervolgens ging het transport verder in het voorste gedeelte van de eerste wagon van de trein, waar derde klas plaatsen voor hen gereserveerd waren. Om 6.05 uur vertrok de trein van het Maasstation in de richting van Utrecht. Een jodin vroeg Kuiters na enkele ogenblikken gebruik te mogen maken van het toilet. Een politieagent, die niet ingedeeld was bij het transport en toevallig op eigen gelegenheid op reis ging, zat bij hem en bood aan haar te begeleiden en toezicht te houden. Omdat Kuiters dit met het oog op de verantwoordelijkheid niet wilde toestaan, begeleidde hij de vrouw zelf naar het toilet. Op het vroege uur was het nog duister en de trein slechts spaarzaam verlicht door verduisteringslampen. De jodin liep voor hem uit en zei: 'Hier is er een.' Kuiters hoorde toen het geluid als van een deur, die open en weer dicht gedaan werd en hij bleef in de onmiddellijke omgeving wachten. Terwijl Kuiters daar stond onderscheidde hij ook het opschrift: wc. Omdat het hem te lang begon te duren voordat de jodin terugkwam, opende hij na ongeveer twee minuten de deur van het door hem bewaakte toilet. Hij stelde toen vast dat het toilet leeg was. Volgens getuigen was de vrouw uit de trein gesprongen. Bij de aanvang van het transport waren geen bijzonderheden gemeld. Later vernam Kuiters dat de jodin tijdens haar overbrenging uit de auto op straat had willen springen, voorgevende te moeten braken. Waren deze feiten hem bekend geweest, dan zou de ontvluchting niet hebben kunnen plaatsvinden. De trein werd niet tot stilstand gebracht, omdat het station Gouda bereikt werd. De rechercheur eerste klas J. M., die tot de begeleiders behoorde, had in Gouda het Maasstation gebeld om het geval te melden. Vanuit Rotterdam werd onmiddellijk de spoorlijn geïnspecteerd. Uit Utrecht had J. M. nog een telefonisch bericht aan de politie in Rotterdam kunnen zenden, waarop het onderzoek door Groep 10 langs de gehele spoorlijn ter hand genomen werd.¹²⁷ Kuiters' chef nam het voor hem op. Hij verklaarde dat Kuiters met een buitengewone ijver sinds 1 september 1941 bijna dagelijks gevangentransport had begeleid en uitgevoerd, soms meerdere transporten op een dag. Hij had daarbij steeds een nauwelijks te overtreffen nauwgezetheid betracht, waarbij gedurende deze hele periode, bij duisternis,

tussen mensenmenigte en andere ongunstige omstandigheden, geen enkele arrestant was ontsnapt. De verdiensten van Kuiters waren bij de Sipo en SD in Rotterdam en andere Duitse instanties niet onbekend. Toen hij pensioengerechtigd was, had Kuiters, die uitmuntte door arbeidslust en plichtsbetrachting en die gedurende zijn ruim 32 jarige diensttijd nimmer voor tekortkoming van enige betekenis gestraft was, vrijwillig gekozen deze buitengewone riskante arbeid van het dagelijks transporteren van gevangenen te blijven verrichten zonder op bijzondere waardering te rekenen.¹²⁸

Boelstra verzocht de directeur-generaal geen maatregelen te nemen. Kuiters vertelde tegen de Raad van Discipline, waarvoor hij moest verschijnen, dat hij van 1941 tot 1944 ongeveer vijfhonderd transporten had gedaan. Kuiters werd ondanks alle goede berichten gestraft met inhouding van één vrije dag.¹²⁹

Tijdens transporten per trein zijn er verder weinig ontvluchtingen geweest. Soms konden joden gebruik maken van de hen geboden gelegenheid, zoals op 29 juni 1944. Tijdens een luchtaanval op de trein zag een jood kans om uit de trein te ontsnappen. Na onderzoek was vast komen te staan dat het feit onder buitengewone omstandigheden had plaatsgevonden. De verantwoordelijke opperwachtmeester had op eigen verzoek veel moeilijke transporten meegemaakt. Hij ontweek het gevaarlijke werk nooit. Daarom werden geen maatregelen tegen hem genomen.¹³⁰

Transporten bleven niet beperkt tussen Rotterdam en de kampen. Op 23 augustus 1943 kreeg de officier van dienst telefonisch bericht van Scholz dat de volgende morgen om 05.00 uur vijftien politieagenten en een commandant ter beschikking moesten zijn van de Haagse Sipo. Deze groep moest zich melden bij de politiegevangenis in Scheveningen, waarna ze arrestanten moesten overbrengen naar Westerbork. Als bijzonderheid werd nog vermeld dat de groep minstens één dag weg bleef en dat voor de tocht van de gevangenis naar het station wagens ter beschikking waren.¹³¹

Joodse arrestanten onder toezicht tewerkgesteld

Binnen de muren van het Gevangeniswezen werden de arrestanten soms belast met enkele huishoudelijke werkzaamheden, wat gezien werd als een welkome afwisseling. Sommige gevangenen joden werden elders tewerkgesteld. Hiervan is nagenoeg geen administratie bijgehouden. Alleen wanneer een arrestant ontvlucht was, werd dit in de rapporten vermeld. Zo'n ontsnappingsgeval vond eind januari 1944 plaats. Vanuit een pand aan de Heemraadssingel, dat in gebruik was bij de SD, ontvluchtte de voor de Duitse politie in bewaring zijnde joodse arrestant, Paul Leendert van G., die daar onder toezicht van twee Nederlandse hulpagenten werkzaamheden moest verrichten. Een onderzoek moest uitwijzen in hoeverre de bewakers schuldig waren aan de ontvluchting.¹³²

De zogenaamde 'Tuin van Bos' in Overschie was de plek waar waarschijnlijk de meeste joden gewerkt hebben. Deze tuin lag achter een villa aan de Torenlaan, waarvan de joodse bewoners naar Amerika waren gevlucht. Bij de tuin lagen verder nog een tennisbaan,

1944. Zwembad van het ontspanningsoord aan de Torenlaan in Overschie.

1944. Joodse gevangenen en bewakers in de 'Tuin van Bos'. Staand v.l.n.r.: Verkade, Corbet, Vonk en Kaptein. Zittend v.l.n.r.: V.d. Wolff, T. Nederlof, Bezooijen, Peper en M. de Wolf.

1944. Bewaker (wachtmeester van de Staatspolitie Rotterdam) T. Nederlof.

zwembad en sportveld. De Rotterdamse Aussenstelle had het complex in gebruik genomen als ontspanningsoord. Geregeld kwamen de heren, vergezeld door een aantal dames, naar Overschie om in de tuin hun vrije tijd door te brengen. Vooral Wölk was een geregelde bezoeker. Hij had een voorliefde voor konijnen en bijen, zodat er naast een kippenhok ook een konijnenhok en een bijenkorf op het terrein aanwezig waren. Joodse gevangenen waren belast met het onderhoud van de tuin en de verzorging van de dieren. Iedere ochtend werden de joden, onder begeleiding van de Rotterdamse politie, vanaf het Haagseveer met de tram naar het eindpunt van lijn 1 aan de Aelbrechtskade gebracht. Vandaaruit moesten ze naar de tuin lopen. Bij aankomst kregen ze een donkere broek met een lichte bies. Louis B., die wegens het niet dragen van de jodenster door Groep 10 gearresteerd was, kreeg enige tijd de verzorging van de konijnen toebedeeld. Met kerstmis moesten de konijnen geslacht worden. Van Wölk hoefde Louis dit niet te doen, want hij vond dit zielig, omdat Louis de konijnen het hele jaar verzorgd had.¹³³

M. de Wolf was enige maanden werkzaam in de tuin. Hij werd samen met zijn broer tijdens een optreden van het orkest Boyd-Bachman in de kleine zaal van Odeon opgepakt. Omdat zijn ouders gemengd gehuwd waren en hij daardoor twee

joodse grootouders had, was De Wolf een zogenaamde 'bastaardjood'. Onder bewaking van Rotterdamse politieagenten moest De Wolf in de tuin vegen, sjouwen, schoffelen, maaien en poetsen. Hoewel de politieagenten door de SD'er Bartels gecontroleerd werden, waren de meesten goed voor de arrestanten en knepen een oogje dicht als er familieleden bij de afscheiding van de tuin stonden. Vooral als agent T. Nederlof dienst had was er veel mogelijk. Hij stelde de arrestanten diverse keren voor om weg te lopen, maar omdat Nederlof tien kinderen had, vonden ze dit niet verantwoord. Na verloop van tijd mochten de arrestanten zelfs in de weekenden naar huis. Een joodse man, B. Wolff, had de leiding over de arbeiders, omdat hij tuinder van beroep was. Hij was door Wölk drie keer van de transportlijsten afgevoerd en had daaraan zijn leven te danken. De eerste negen maanden ging hij met de ongeveer vijftien medewerkers iedere avond terug naar het Haagseveer. Daarna mocht hij, onder voorwaarde dat hij niet zou vluchten, 's avonds naar huis en kreeg daarvoor een reisvergunning van Rotterdam naar Gouda.¹³⁴

Op 28 augustus 1944 was de groep, waarvan M. de Wolf deel uit maakte, getuige van een liquidatie door het verzet. Terwijl zij onderweg waren naar de tuin werd voor hun ogen het beruchte lid van Groep 10, Pikaar, van zijn fiets geschoten. Op advies van Nederlof zijn ze zo hard ze konden naar de tuin gerend en hebben zich uit angst voor represaillemaatregelen de hele dag niet meer laten zien.¹³⁵

9-4 AGENTEN BIEDEN HELPENDE HAND

Uit het voorgaande zou geconcludeerd kunnen worden dat iedere Rotterdamse politieagent de joden aan hun lot overliet. Dit is gelukkig niet zo, want een onbekend aantal politieambtenaren hielp joden aan een onderduikadres of nam zelf joden in huis. Soms hielpen agenten, al dan niet bewust, bij het ontsnappen van joden. Een joodse weduwe, die een poging tot zelfmoord had ondernomen, moest wegens haar verwondingen opgenomen worden in het Zuiderziekenhuis. Op last van de SD werd zij bewaakt door twee hulpagenten. Op 25 februari 1944 zag ze kans om uit het ziekenhuis te ontsnappen. De beide bewakers werden gearresteerd en in bewaring gesteld. Met een speurhond werd tevergeefs de omgeving afgezocht. Op 11 juni 1944 werden de hulpagenten ontslagen, omdat zij door onachtzaamheid een arrestant hadden laten ontvluchten. Bij een andere hulpverlening was inspectrice L.J.M. Kleijn van de Kinderpolitie betrokken. Volgens een missive van de hoofdcommissaris werd zij op 29 januari 1943 ter beschikking gesteld van de Sipo wegens het verbergen van twee joodse kinderen.¹³⁶

Hulp aan onderduikers

Een zaak waar meer over bekend is heeft betrekking op agent C.M.H. Slobbe.¹³⁷ Slobbe werd op 31 maart 1943 gearresteerd en met ingang van diezelfde datum buiten dienst gesteld, wegens het verbergen van joden in zijn woning.¹³⁸

Uit een rapport, dat door J. Bruinsma en F. Krist,¹³⁹ respectievelijk hoofdagent en agent rechercheur van de Haarlemse politie werd opgemaakt, bleek dat zij in verband met verklaringen van enige door hen in Haarlem gearresteerde ariërs, in Rotterdam Salomon van A. en diens echtgenote Reintje de V. hadden gearresteerd. Dit echtpaar bevond zich in een woning aan de Bree 93 A in Rotterdam. Van A. verklaarde dat hij begin november 1942 in de 'Maria stichting' in Haarlem lag. Hij wist dat hij als jood Haarlem moest verlaten. Het was zijn bedoeling een reisvergunning naar Amsterdam aan te vragen, met als doel een opname in een oudliedengesticht. Omstreeks half november 1942 kreeg hij in het ziekenhuis bezoek van iemand uit Rotterdam, die vertelde dat hij Slobbe heette en agent van politie in Rotterdam was. Deze persoon zei tegen Van A., dat hij met zijn vrouw maar bij hem in Rotterdam moest komen, omdat zij daar veilig waren. Van A. weigerde eerst, maar Slobbe bleef aandringen, waarna Van A. toegaf. Slobbe gaf hem zijn adres. Dit was Mijnsheerenlaan 186 A. Na ontslag uit het ziekenhuis was Van A. met zijn vrouw naar Rotterdam gereisd en had zich bij Slobbe gemeld. Bij hem was het echtpaar ruim acht weken in huis geweest. Volgens Van A. had hij voor zijn vrouw en zichzelf f 240,- per vier weken betaald. In het geheel had hij voor zijn verblijf bij Slobbe f 500,- betaald. Toen de acht weken om waren, zei Slobbe tegen hem dat hij zijn woning moest verlaten, omdat hij teveel at. Slobbe had het echtpaar vervolgens naar de Bree gebracht, waar een gescheiden vrouw woonde.¹⁴⁰

Slobbe verklaarde tijdens zijn verhoor dat hij op zondag 8 november 1942, naar aan-

leiding van een door hem ontvangen brief uit Haarlem, voor het eerst met het echtpaar Van A. in contact gekomen was. Via de brief, die vermoedelijk verzonden was door mevrouw Metz-Meinema, werd Slobbe verzocht om naar de Maria-stichting in Haarlem te gaan en zich daar in verbinding te stellen met het echtpaar Van A., teneinde met deze te spreken over een eventuele onderduik in zijn woning. Slobbe had aan het verzoek voldaan en had in Haarlem met het echtpaar gesproken. Van A. zelf voelde er niet veel voor om naar Rotterdam te gaan, hij vond dit te ver en was liever in het joodse tehuis voor ouden van dagen in Amsterdam. Zijn vrouw voelde daar echter niet veel voor, omdat zij liever bij particulieren ondergebracht wilde worden. Na enige tijd werd besloten dat zij toch bij Slobbe in Rotterdam onderdak zouden vinden. Het echtpaar, waarvan Slobbe wist dat zij joods waren, was tot ongeveer 15 januari 1943 in zijn woning verborgen geweest. Volgens afspraak zou het echtpaar hiervoor f 240,- per maand betalen. Hoeveel Slobbe in totaal had ontvangen wist hij niet precies. Kort nadat het echtpaar bij hem in huis was, kregen hij en zijn vrouw de indruk dat beiden de baas wilden spelen. Omdat Slobbe dat niet wilde, had hij geprobeerd om ze zo spoedig mogelijk weer kwijt te raken. Ongeveer half januari 1943 wist hij een ander adres voor hen. Hij verklaarde dat hij de joden niet uit sympathie of medelijden in zijn woning had opgenomen en gaf eerlijk toe dat hij het had gedaan om zijn financiële toestand, die niet rooskleurig was, enigszins te kunnen verbeteren. Toen de joden enige tijd bij hem in huis waren had hij verschillende malen het voornemen gehad om zijn superieuren van zijn

gemaakte fout in kennis te stellen. Hij durfde dit echter niet, omdat hij voor de gevolgen vreesde.

Op een stenen plateau in de tuin van de Rechtvaardigen onder de Volkeren van Yas Vashem in Jeruzalem zijn de namen aangebracht van de Nederlanders aan wie de onderscheiding is uitgereikt, waaronder die van Slobbe, zijn vrouw en dochter.

Mede om deze redenen had hij geprobeerd de joden zo spoedig mogelijk te laten verdwijnen, in de hoop dat het dan verder voor hem geen gevolgen zou hebben. Slobbe verklaarde tegenover de rechercheurs er grote spijt van te hebben dat hij zich met de joden had ingelaten en zijn superieuren niet tijdig had ingelicht. Hij had een bezwaarlijk gezin en had bijna 23 jaar als politiemans dienst goed vervuld. Omdat hij 53 jaar was verzocht hij om clementie. Wanneer er namelijk niets gebeurd was, was hij op 10 juni 1944 met pensioen gegaan.¹⁴¹ Waarschijnlijk had Slobbe deze verklaring onder druk afgelegd of getracht zich uit de hachelijke positie te redden, want de aanhouding op 31 maart 1943 was niet de eerste keer dat hij gearresteerd was voor het verbergen van joden.

Op 6 februari 1943 deden twee leden van Groep 10 een inval in zijn woning, waarbij een joods echtpaar werd aangetroffen. Na de bevrijding verklaarde Slobbe dat hij zich op zaterdag 6 februari 1943, omstreeks 12.45 uur, in zijn woning aan de Mijnsheerenlaan bevond.

HENDRIEKJE, PETRONELLA & JAN
METHORST HENRI & ANS
NIJHOF HENDRIK
OKMA-KROON LOUISE
ROYEN VAN SEBALD & THEODORA
SCHIPPER CEES & GRIETJE
SLOBBE CORNELIS & JOHANNA &
DAUGHTER CORNELIA
SPRENGERS PETRUS & HERMIENA
STEENBERGEN EGBERT & AALTJE
& SON HERMAN
STEENBRUGGEN ANTONIUS & LENA
VEEN VAN DER GERRIT

Op die tijd werd er gebeld, waarna zijn vrouw open deed. Twee voor haar onbekende en in burger geklede personen kwamen daarop de gang in. Een van hen vroeg of zij joden in huis had. De vrouw van Slobbe, die niet wist met welke personen zij te maken had, vroeg hen wie zij waren. Meteen liepen zij de trap op, waarbij een van hen haar antwoordde van de politie te zijn. Ondertussen waren deze politiemannen boven bij de deur van de voorkamer gekomen, waarin Slobbe met zijn zontje en de joodse man, Martin M., aanwezig was. De eerste politiemann, die de kamer binnenkwam, was een voor Slobbe niet van naam bekende rechercheur. Naderhand vernam hij dat deze H.J. Buunk genaamd was. De tweede, die Buunk tot in de kamer volgde, was de voor Slobbe bekende rechercheur A. van Leest. Buunk wendde zich tot M. en vroeg deze of hij 'van Dijk' was (een naam, welke M. als schuilnaam had gekozen). M., die zichtbaar geschrokken was, bevestigde dit aarzelend, waarop Buunk hem met de vlakke rechterhand een harde luid klinkende klap op de linkerwang gaf, hierbij zeggende: 'dat lieg je, geef me je persoonsbewijs maar.' Direct daarna werd Slobbe door Van Leest (die zich inmiddels in de gang had teruggetrokken, blijkbaar om geen getuige te willen zijn van de gedragingen van zijn collega) bij zich geroepen. Van Leest deed erg begaan en vroeg hem hoe het mogelijk was, dat hij joden in huis had. Nadat Slobbe hem dit duidelijk

Monument geplaatst bij de ingang van de joodse begraafplaats aan het Toepad.

had gemaakt, beloofde Van Leest te zullen zorgen, dat Slobbe van deze zaak niet de minste moeite zou onder- vinden. Nadat Buunk M. onder- vraagd had, ging hij op zoek naar de echtgenote van M., die eveneens in de woning was. Hij trof deze vrouw aan in een grote hangkast op de slaapetage. Slobbe verklaarde dat Buunk op het smekend verzoek van M. hem en zijn vrouw nog een kans op levensbehoud te willen geven, antwoordde: 'er is nog nooit een jood doodgeschoten.' Het echtpaar M. en Slobbe werden daarop door Buunk en Van Leest overgebracht naar het hoofdbureau. Door toedoen van Van Leest werd Slobbe na ver- hoor onmiddellijk vrijgelaten. M. en zijn vrouw bleven achter. Slobbe had nimmer meer iets van hen vernomen.¹⁴²

De beide joodse onderduikers tussen personeelsleden van het bureau Nassaukade zittend achter een houten bord waarop geschreven stond: 'Hier waren tijdens de Duitse bezetting Joden verborgen. Politie bureau Nassaukade Rotterdam'.

In de Vallei van de vernietigde gemeenschappen, gelegen op het terrein van Yad Vashem in Jeruzalem, zijn ook Rotterdam en Hillegersberg opgenomen.

Waarschijnlijk heeft Slobbe het echtpaar M. in huis genomen, nadat hij het echtpaar A. elders had ondergebracht. In januari 2002 wordt een klein gedeelte van deze onzekerheid weggenomen. In een radioprogramma werd namelijk een oproep uitgezonden van R. Salomons, waaruit bleek dat zij tijdens de bezetting ondergedoken had gezeten bij een Rotterdamse politiemans en nu op zoek was naar de dochter van deze politiemans. Ze wist zich verder nog te herinneren dat ze tijdens een inval van de politie samen met deze dochter had kunnen vluchten. Uit de gegevens, die naar aanleiding van de oproep verstrekt werden, bleek het te gaan om M. Slobbe. Nadat het contact tussen Roti en de dochter van Slobbe weer tot stand gekomen was, werd duidelijk dat Slobbe na zijn arrestatie gevangen had gezeten in de kampen Vught en Amersfoort. Op 6 oktober 1944 werd hij uit het laatste kamp ontslagen, omdat hij als hartpatiënt voor werk in Duitsland was afgekeurd.¹⁴³ Mede door bovenstaande informatie kon op 26 augustus 2003 aan het echtpaar Slobbe (postuum) en aan dochter Cornelia de Yad Vashem onderscheiding worden uitgereikt.

Na de bevrijding bleek dat wel meer Rotterdamse politieagenten zich hadden bezighouden met het helpen van de joden. Wachtmeester M. Gerners was zelfs nog op 2 mei 1945 door de Sipo gearresteerd, omdat hij een jood had helpen onderduiken, waarbij hij zich wederrechtelijk zou hebben bevoordeeld.¹⁴⁴

Op 11 mei 1945 brachten M. van Oss en A. Deutsch via de hoofdcommissaris hun dank en hulde over aan het personeel van het politiebureau Nassaukade. Als joden zaten zij het jaar daarvoor op het Haagseveer, maar waren wegens ziekte overgebracht naar het Zuiderziekenhuis. Vandaaruit werden zij begin november 1944 door de 'ondergrondse' bevrijd, waarna zij boven het politiebureau Nassaukade een schuilplaats kregen aangeboden. Slechts enkele politieambtenaren waren op de hoogte en hadden dit geheim zorgvuldig bewaard. Vooral de drie politieagenten, brigadier V.d. Baan, brigadier W. Zwiers en majoor M. Roest waren zeer hulpvaardig en menslievend geweest. Omdat de joden niet naar buiten konden, brachten de drie eten en deden ook boodschappen voor hen. Ze schreven:

Wij zijn niet in staat om een stoffelijke blijk van onze dank te geven. Wij brengen deze feiten onder uw aandacht om hen te huldigen. Innige dank en onze hulden aan de Rotterdamse politie.¹⁴⁵

In welke mate de Rotterdamse joden tijdens de bezetting geholpen waren, kon na de bevrijding worden vastgesteld, nadat de (trieste) balans was opgemaakt. Na Amsterdam en Den Haag woonden in Rotterdam de meeste joden. Volgens het Bevolkingsregister verbleven er in 1941 11.006 joden. Van hen waren 8368 voljoden, 1871 halfjoden en 767 kwartjoden. Van de 8368 voljoden keerden na de bevrijding ongeveer één kwart (23,6%) terug uit de kampen of kwamen uit hun schuilplaats tevoorschijn.¹⁴⁶

Gemeente	Aantal joden	Percentage overlevenden
Amsterdam	77.252	25,3
Den Haag	13.829	35,4
Rotterdam	8368	23,6
Groningen	2881	23,0
Utrecht	1908	45,9
Arnhem	1810	41,6
Enschede	1264	52,1
Haarlem	1202	46,4

Tabel 9.2: Percentage teruggekeerde joden van de steden met de meeste joodse inwoners.¹⁴⁷

Het landelijk gemiddelde lag tussen de 27,1 en 29,6 procent.¹⁴⁸ Het aantal Rotterdamse joden dat de bezetting heeft overleefd, is in vergelijking met de meeste andere grote steden en het landelijk gemiddelde aanzienlijk lager. Na de bevrijding werden alle hoofdpersonen, die wat met de jodenvervolging in Rotterdam te maken hadden gehad, gehoord. Volgens Siemon had de Rotterdamse politie en dan vooral Groep 10 een prominente rol gespeeld bij het oppakken en wegvoeren van de ('straffällige') joden.¹⁴⁹

	Aantal
Voljoden in Rotterdam	8368
Verschenen n.a.v. oproep	2440
Tijdens eerste actie (2 oktober 1942) opgehaald	700
Tijdens actie op 26 februari 1943 (joods ziekenhuis e.d.)	261
Aangehouden door Groep 10	ca. 1000
Aangehouden door de Aussenstelle ¹⁵⁰	246
Getransporteerd door de Rotterdamse politie	1100-1300
Gedeporteerde joden uit Rotterdam ¹⁵¹	ca. 6790

Tabel 9.3: Enkele cijfers met betrekking tot het ophalen en wegvoeren van de Rotterdamse joden.

De vraag in hoeverre de Rotterdamse politie verantwoordelijk is voor het lage gemiddelde teruggekeerde joden, zal nooit volledig beantwoord kunnen worden, omdat de meeste cijfers uit tabel 9.3 niet volledig betrouwbaar zijn. Met enige zekerheid kan wel worden vastgesteld dat door het reguliere politiekorps van Rotterdam tenminste tweeduizend joden zijn opgehaald.

9.5 ANDERE GROEPERINGS EVENEENS SLACHTOFFER VAN DE BEZETTING

Met het oppakken, deporteren en vermoorden van joden was volgens de Duitsers het grootste gedeelte van het Germaanse ras gezuiverd. De Duitsers hadden echter nog meer bevolkingsgroepen en andersdenkenden als vijanden aangewezen. Geloof, afkomst of geaardheid kon een reden zijn voor arrestatie en opsluiting in een concentratiekamp of erger. Een groep die vanwege hun geloof vervolgd werd, waren de Jehovah's Getuigen.

Jehovah's Getuigen

Door de zogenaamde *Reichstagsbrandverordnung* werd in Duitsland in 1933 een groot aantal grondrechten buiten spel gezet. Hierdoor werden ook alle religieuze activiteiten van de Jehovah's Getuigen verboden. In hetzelfde jaar werd begonnen met het inbeslagname van eigendommen, het verbranden van Wachtorenliteratuur en het opsluiten van Getuigen in concentratiekampen. In de jaren die daarop volgden nam de terreur tegen deze groep toe. Speciale rechtbanken veroordeelden talloze Getuigen tot hoge geldboetes en gevangenisstraffen. Dit weerhield hen er niet van om ondergronds hun activiteiten voort te zetten, zoals het verspreiden van literatuur. De politie kreeg opdracht post van de Getuigen te controleren. In 1937 kregen Justitie en politie opdracht 'mit den schärfsten Mitteln' tegen de Jehovah's Getuigen op te treden en tevens werd de strafmaat verhoogd. Gearresteerde Getuigen werden hierdoor vaak zonder proces in een concentratiekamp opgesloten, zodat het jaar daarop ongeveer vijf tot tien procent van de gevangenen in de kampen uit Getuigen bestond. Zij werden daar slecht behandeld. In Sachsenhausen waren in de winter van 1939 van de vierhonderd Getuigen honderd gestorven aan mishandeling, honger en zwakte.¹⁵²

Door de toenemende druk zochten steeds meer Getuigen geborgenheid in het nog neutrale Nederland. Doch ook hier waren ze niet veilig, want de Duitse politie ondernam diverse pogingen om de vluchtelingen alsnog in handen te krijgen.

Kort na de een na laatste eeuwwisseling had een inwoner van Haarlem kennis genomen van een aantal uitgaven van de Watch Tower Society. Hij was hiervan zodanig onder de indruk dat hij anderen er deelgenoot van wilde maken. Hij vond spoedig gehoor bij een jonge man uit Amsterdam en een bejaarde vrouw uit Rotterdam. Het is daarom niet verwonderlijk dat in beide steden tijdens de Eerste Wereldoorlog groepjes bijbelonderzoekers gevormd werden. De groepjes groeiden uit tot een bescheiden landelijke organisatie. Direct na de Duitse inval, op 29 mei 1940, maakte Seyss-Inquart via een verordening bekend dat de organisatie van Jehovah's Getuigen ook in ons land verboden was. Maatregelen om het verbod kracht bij te zetten bleven voorlopig achterwege. De Getuigen bleven doorgaan met hun activiteiten, maar werden via het juni nummer van de Wachtoren op de hoogte gebracht van de vervolging in Duitsland en wat voor verschrikkingen men daarbij had moeten ondergaan. De organisatie werd hierna op een aantal punten gewijzigd. Grote bijeenkomsten werden vanwege het gevaar niet meer gehouden. Voortaan werden groepjes samengesteld van niet

meer dan tien personen, die in particuliere woningen bijeen kwamen. Om ontdekking te voorkomen werd regelmatig van adres gewisseld. Zelfs als geloofsgenoten elkaar op straat tegenkwamen passeerden ze elkaar zonder herkenning, omdat ze bang waren dat ze gevolgd zouden worden. Het negeren van het door Seyss-Inquart afgekondigde verbod was voor de bezetter aanleiding om in september 1940 een groot aantal Getuigen te arresteren. Deze eerste arrestatiegolf was waarschijnlijk bedoeld om zoveel mogelijk informatie te vergaren over de Nederlandse organisatie, want de meeste arrestanten waren voor het eind van het jaar weer vrijgelaten.¹⁵³ De rust was van korte duur, zeker voor wat betreft de Rotterdamse Getuigen, want volgens de geheime stukken van de politie werd een aantal van hen op 10 februari 1941 en de daarop volgende dagen bij proces-verbaal gehoord en alle in hun bezit aangetroffen tijdschriften en werden boeken inbeslaggenomen.¹⁵⁴

Een maand later verscheen een bericht in de dagbladen, waarin vermeld werd dat de 'Vereeniging van Bibelforschers' was opgeheven. Volgens het artikel voerde de vereniging in woord en geschrift onder de dekmantel van zogenaamd wetenschappelijk bijbelonderzoek een onmiskenbare hetze tegen alle staats- en kerkelijke instellingen. Dit, omdat deze vereniging beide instanties als organen van de satan beschouwde, waarmee het de grondslagen van het gemeenschapsleven van het volk en tegelijk ook de autoriteit van de staat in anarchistische zin ondergroef. Het voortbestaan van de vereniging zou de openbare veiligheid en orde ernstig in gevaar hebben gebracht. Na publicatie van dit bericht werd de jacht op Getuigen geïntensiveerd. Desondanks bleef het aantal Getuigen tijdens de bezetting in Nederland groeien. Terwijl in 1941 501 leden geteld werden, was dit aantal in 1944 tot 1801 gestegen.¹⁵⁵

Het verbod en de aanhoudingen, hadden volgens een bericht in de 'Meldungen aus den Niederlanden' van begin april 1941, niet het gewenste resultaat. In het hele land werden de propaganda-activiteiten verhoogd, door het aanplakken van affiches en het massaal verspreiden van strooibiljetten. Dit had weer tot gevolg dat er meer arrestaties verricht werden. Hoewel de onderzoeken betreffende Jehovah's Getuigen uitsluitend in handen waren van de Sipo, werd de Nederlandse politie actief ingezet bij de opsporing en aanhouding van Getuigen. In april 1941 werd eveneens een 'rondschrijven aan de Nederlandse politie' naar een groot aantal bureaus gezonden. In dit pamflet werd opgeroepen vooral niet mee te doen aan de vervolging van Getuigen.

Mijne Heeren,

Het is onze plicht U beleefd op de volgende feiten attent te maken. De vervolgingswaanzin en de vervolgingswoede, veroorzaakt door de R.K. Hiërarchie en haar dictators en gericht tegen Gods volk 'Jehova's Getuigen', hebben nu ook in dit land een aanvang genomen. Met deze feiten wordt ook de politie van Nederland voor een ernstige keuze geplaatst en wel de zijde van den vervolger of te wel die van de vervolgen te kiezen, waarmede iedereen zijn lot beslist; hetzij de vloek Gods en de eeuwige vernietiging of de zegeningen Gods met daaraan verbonden, het eeuwige leven.

In de rapporten zijn geen gegevens aanwezig over het ontvangen van zo'n pamflet door de Rotterdamse politie en of er eventueel gevolg aan gegeven is. De enige die ontslagen werd wegens het verrichten van werkzaamheden voor de opgeheven Internationale vereniging van Bijbelonderzoekers, was agent D.A. Witkamp. Hij was vanaf september 1932 in dienst bij het Rotterdamse korps.¹⁵⁶ Witkamp werd op 14 juli 1941 gearresteerd en direct geschorst. Na eerst vastgezet te hebben in de politiegevangenis aan het Haagseveer werd hij op 17 september overgebracht naar Scheveningen. Ruim een maand later volgde transport naar Sachsenhausen. Daar is hij tot 1 mei 1942 gevangengehouden.¹⁵⁷

In 1941 en daarop volgende jaren werden in Rotterdam en omstreken geregeld Getuigen aangehouden en vastgezet in de cellen van het Gevangeniswezen. Vandaaruit werden ze vrijgelaten of verder getransporteerd naar kampen in Nederland of Duitsland. In de kampen kregen de Getuigen als onderscheidingsteken een paarse driehoek op hun kleding. Over het algemeen moest de Rotterdamse politie de transporten organiseren. Half november 1941 kreeg de politie van de commandant van het Duitse Reservepolizei Bataljon 112, Einsatzkommando Rotterdam, opdracht om een Getuige over te brengen naar kamp Amersfoort. De overdracht van de gevangene vond officieel plaats bij het Gevangeniswezen. Hierbij was een Duitse politieman aanwezig. Vaak stond op het opnameverzoek voor het Gevangeniswezen vermeld dat de arrestant voorlopig een schrijfverbod had en niet met andere Getuigen in dezelfde cel opgesloten mocht worden.¹⁵⁸ Eind 1941 waren in Nederland 241 Getuigen gearresteerd.¹⁵⁹

Zoals eerder vermeld onderzocht personeel van de Aussenstelle binnengekomen zaken en nam de verhoren af. Het hoofd van het Rotterdamse Judenreferat, Siemon, was tevens belast met de behandeling van kerkelijke aangelegenheden. Tot augustus 1942 werd hij bij deze werkzaamheden geassisteerd door Grünberg, waarna Scholl werd aangesteld als Sachbearbeiter. Na de bevrijding verklaarde Siemon dat hij reeds met de organisatie 'Jehovah's Getuigen' bekend was toen hij naar Nederland kwam. Niemand behoefde hem daarover inlichtingen te verschaffen. Het was bekend, dat deze organisatie strijd voerde tegen iedere staatsvorm. Het was ook bekend dat de leiders Duitse immigranten waren. De organisatie voerde actie tegen de Duitse bezetting van Nederland en daarom was het voor de Duitsers zaak ten sterkste tegen haar stelling te nemen en zo mogelijk geheel uit te roeien. Volgens Siemon was in het jaar 1942 de Duitser Winkler die, nadat hij uit Duitsland gevlucht was en leider van de organisatie in Nederland was geworden, door de Sipo in Amsterdam gearresteerd. Hierdoor kwamen de Duitsers in het bezit van alle boeken en lijsten waarin de namen van de leden en leiders vermeld waren. De Aussenstelle Rotterdam ontving van de BdS in Den Haag een lijst met alle namen van Getuigen, die woonden of verblijf hielden in het district, dat onder de Rotterdamse Aussenstelle viel. Hoewel aanvankelijk al enkele gevallen behandeld waren, werd voor het eerst in 1942 krachtig ingegrepen toen de Jehovah's Getuigen dikwijls in de vroege ochtend oproerige geschriften rondstrooiden. Bovendien publiceerden zij politieke hetzen. Het voornaamste doel van de Aussenstelle was de leiders van deze hetze te arresteren, omdat zij ervan overtuigd waren dat de leden eenvoudige gelovigen waren. Het was bekend dat de leiders zich schuilhielden onder de gewone leden. Door de Rotterdamse

Grünberg, betrokken bij de vervolging van Jehovah's Getuigen.

politie was reeds vastgesteld dat de verboden pamfletten op de straat geworpen werden door wielrijders, die zich allen in de richting van Rotterdam-Zuid verwijderden. Van de Sipo in Den Haag had de Aussenstelle inmiddels bericht ontvangen, dat zich in Rotterdam de leiders van Utrecht en Den Haag moesten bevinden. Daarom werd door de Sipo van Rotterdam, voornamelijk in Rotterdam-Zuid, naar deze leiders gezocht. Wanneer men tijdens de huiszoekingen, die hieraan verbonden waren, verboden lectuur of schrifturen aantrof, dan werden de bewoners of eigenaars daarvan aangehouden en naar de Aussenstelle aan de Heemraadssingel overgebracht. Op deze wijze konden de drie organisatoren, allen Duitsers, gevangengenomen worden. Bij deze organisatoren werd veel materiaal gevonden, onder andere uitvoerige lijsten, die in codeschrift gesteld waren. Siemon verklaarde dat deze code door hem in één nacht ontcijferd was. De letters van het alfabet hadden een nummer, terwijl nummer één aanving bij de letter v. Dit veranderde op geregelde tijden. De drie organisatoren hebben allen, zonder uitzondering, alles verteld wat de bezetter wilde weten. Het was Siemon bekend dat in 1942 door Grünberg W.H. Kuik gearresteerd was. Grünberg was met de organisatie Jehovah's Getuige en haar werking niet zo goed op de hoogte als Siemon.

Siemon kon zich niet indenken, dat Grünberg Kuik gedwongen zou hebben hem met zijn werkzaamheden te helpen, want daarvoor was de verhouding tussen beiden te goed. Door Grünberg en Kuik waren Getuigen gearresteerd, waarna de gewone gevallen door Grünberg werden behandeld. Bleek echter, dat de gearresteerde een functie bij de organisatie bekleedde, dan behandelde Siemon de zaak. De meeste aangehouden Getuigen werden echter weer op vrije voeten gesteld, nadat zij een verklaring hadden ondertekend, waarin zij verklaarden dat ze niet verder aan een actie zouden deelnemen. De Duitsers wisten echter wel, dat velen zich niet aan die belofte hielden, maar daartegen namen zij geen maatregelen.¹⁶⁰

Scholl bevestigde het verhaal over de gevonden lijst bij een huiszoeking in Rotterdam-Zuid. Hij stuurde de door Siemon genoemde Kuik, vergezeld van anderen naar deze adressen toe, met de opdracht bij die mensen een onderzoek in hun woning in te stellen. Mocht daar dan lectuur of ander propagandamateriaal aangetroffen worden, dan moest de eigenaar daarvan worden aangehouden en overgebracht naar de Aussenstelle. Kuik verleende ook als

tolk zijn medewerking bij het verhoor van de Jehovah's Getuigen, omdat hij de Duitse taal machtig was. Wanneer Scholl geen hulp van Kuik had gehad, zou het niet mogelijk zijn geweest zoveel Jehovah's Getuigen te arresteren.¹⁶¹

Kuik was een in Rotterdam geboren en woonachtige autoschilder. Hij was in 1939 toegetreten tot de Jehovah's Getuigen. Toen hij in juli 1942 na een huisbezoek in Hillegersberg een collega Getuige naar huis bracht, bleek dat ze in de woning werden opgewacht door de Sipo. Kuik probeerde nog te vluchten, maar werd ook aangehouden. Op de Heemraadssingel werd hij door Grünberg verhoord en die vermoedde dat Kuik een van de leiders was. Kuik ontkende dit, waarna Grünberg aan hem vroeg of hij wilde meewerken met het zoeken naar leden van de organisatie. Kuik verklaarde na de bevrijding dat Grünberg had bedreigd, dat als hij het niet deed zijn vrouw en zwager opgepakt zouden worden. Door deze druk had Kuik zijn medewerking toegezegd, waarna hij direct werd vrijgelaten. Meteen de volgende dag werd hij weer bij Grünberg ontboden en moest hij hem haarfijn uitleggen hoe de organisatie van Jehovah's Getuigen in elkaar zat. Hierna begon een ietwat vreemde loopbaan. Kuik was al jaren werkloos en daardoor aangewezen op de steun. Door bemiddeling van Grünberg werd hij tewerkgesteld bij de Marine Standard Verwaltung, waar hij belast werd met de behandeling van het wasgoed. Wanneer Grünberg het noodzakelijk vond ontbood hij Kuik en gaf hem opdracht om met anderen mee te gaan. In juni 1943 kwam Kuik erachter dat hij verkeerd handelde en besloot naar Duitsland te vertrekken om zover mogelijk van de Sipo vandaan te zijn. Na enige tijd als schilder gewerkt te hebben, kwam de Duitse politie hem op het spoor en omdat hij in Nederland al voor hen gewerkt had, moest hij zich melden bij een machinefabriek om daar als spion onder het personeel te gaan werken. Deze baan zag Kuik totaal niet zitten en hij vertrok daarom weer naar Rotterdam. Omdat daar de armoede zich weer liet gelden meldde hij zich aan bij het Gewestelijk Arbeidsbureau, maar zij konden niets voor hem doen. Hij was daarom genoodzaakt contact op te nemen met Siemon. Door diens bemiddeling kon Kuik als hulpagent in dienst treden bij de politieke dienst van Schiedam. Hier nam hij ook weer deel aan het opsporen van Jehovah's Getuigen. Kuik verklaarde toen zelf geen Getuige meer te zijn, omdat hij die organisatie beschouwde als de ondergang van de wereld. Eind maart 1944 kreeg hij van de bezetter opdracht om zich samen met een collega in Rotterdam-Zuid uit te geven voor Getuigen. Bij het opgegeven adres deden ze zich voor als broeders uit Delft. Ze speelden hun rol zo goed dat men hen volkomen vertrouwde. Hierdoor konden een aantal arrestaties verricht worden. Op 10 mei 1944 werd Kuik bij de politie Schiedam ontslagen, omdat hij steeds voor de Sipo werkzaam was. Siemon zorgde ervoor dat hij in Rotterdam direct bij het Fahndungskommando aan de slag kon. Daar ging hij verder met het helpen van de Sipo. Tegen gearresteerde leden had Kuik wel eens gezegd: 'Ik zal Rotterdam en Schiedam zo uitkammen, dat er geen

Willem Hendrik Kuik,
geb. 9 augustus 1914 in Rotterdam.

getuige van Jehova meer overblijven.' Kuik werd na de bevrijding veroordeeld tot een gevangenisstraf van vijftien jaren.¹⁶²

Tijdens de bezetting werden 477 Nederlandse Getuigen gearresteerd. Van deze groep werden er 310 gedeporteerd naar diverse concentratiekampen. Uit de verklaringen van Getuigen blijkt dat een aantal van hen na hun arrestatie mishandeld werd. Van degenen die naar de concentratiekampen waren overgebracht zijn er 117 aan de ontberingen overleden.¹⁶³ Wanneer de gevangengenomen Getuigen een formulier ondertekenden dat ze de organisatie volledig de rug toekeerden en zich ook innerlijk van de leer van deze organisatie losmaakten, werden ze vrijgelaten. De meesten gingen niet op dit aanbod in. Witkamp ondertekende het formulier wel. Waarschijnlijk was hij van mening geweest dit zonder gewetensbezwaar te kunnen doen, omdat de Getuigen in de brief nog steeds bibelforschers genoemd werden, terwijl ze de naam Jehovah's Getuigen hadden aangenomen.¹⁶⁴

Zoals uit het voorgaande blijkt was de politie in meer of mindere mate betrokken bij het oppakken Jehovah's Getuigen. Hoewel de bezetter ook de Roma en Sinti tot hun 'vijanden' rekende die daarom eveneens vervolgd moesten worden, werd in ieder geval de Rotterdamse politie hiervan grotendeels gevrijwaard.

Roma en Sinti

Nadat begin september 1940 alle vreemdelingen, statenlozen, Duitse emigranten, Polen en Tsechen het kustgebied hadden moeten verlaten, volgde enkele dagen later een aanvulling op deze verordening. Hierin was bepaald dat de maatregel ook van toepassing was op Roma en Sinti. Zij moesten daarom binnen enkele dagen het aangegeven gebied verlaten. Rotterdam behoorde tot dit zogenaamde veiligheidsgebied.¹⁶⁵

Begin februari 1942 ontvingen alle hoofden van de plaatselijke politiekorpsen het verzoek van de Rijksidentificatiedienst om de in hun bewakingsgebied verblijvende woonwagen- en woonschepenbewoners te controleren en eventuele wijzigingen maandelijks aan deze dienst door te geven. De Rijksidentificatiedienst was een onderdeel van de Rijksrecherche centrale in Den Haag. Spoedig bleek dat het moeilijk was om aan het verzoek te voldoen, omdat de doelgroep regelmatig van stand- en ligplaatsen wisselde.¹⁶⁶ Daarom werd eind juni 1942 bepaald dat alleen de veranderingen aan de Rijksidentificatiedienst gemeld moesten worden. In de circulaire die hierover verscheen, was tevens vermeld dat voor 2 juli wederom een controle moest plaatsvinden. De Rotterdamse politie voldeed aan het bevel en constateerde dat bedoelde personen alleen op het Neneytoterrein en aan de Terbregseweg verbleven. Daarbij werd nog vermeld dat allen arisch waren. In februari 1942 verscheen nogmaals een verzoek, maar nu betreffende woonwagen- en woonschepenbewoners, die stateloos waren of een andere nationaliteit bezaten.¹⁶⁷

Begin november 1942 stuurde de PG op last van de BdO een 'geheime' brief naar alle politieautoriteiten in zijn ambtsgebied betreffende het woonwagenprobleem. Men was er namelijk van overtuigd dat zich onder de bewoners van de woonwagens veel personen

bevonden, die niet tot de eigenlijke woonwagenbevolking behoorden, doch er om uiteenlopende redenen belang bij hadden zich verborgen te houden. Ter vaststelling van de identiteit werd het wenselijk geacht om onder de bewoners van woonwagens en woonwagens nu en dan een algemene verscherpte controle op persoonsbewijzen door te voeren, zodat, mede aan de hand van de vergunning tot bewonen, die in elke woonwagen en in elk woonschip diende te zijn opgehangen, kon blijken, welke personen zich onder hen illegaal ophielden. Hierbij moest door de controlerende politieambtenaar niet alleen gelet worden op de aanwezigheid van persoonsbewijzen, doch tevens op mogelijke valse exemplaren. Teneinde een zo goed mogelijk resultaat te krijgen, moest de controle in het hele land op dezelfde dag en tijdstip plaatsvinden. In verband hiermee kregen de politieautoriteiten het verzoek deze verscherpte controle voor de eerste maal op zondag 15 november 1942 om 08.00 uur te laten plaatsvinden. In gemeenten, waar niet voldoende personeel van de plaatselijke politie ter beschikking was om de controle op verschillende plaatsen tegelijk door te voeren, kon de medewerking van de Marechaussee ingeroepen worden. Deze controle werd in Rotterdam gehouden door personeel van de afdeling Verkeer. Alleen in het woonwagenkamp aan de Terbregseweg werd in een wagen een persoon aangetroffen, die gesignaleerd stond voor een openstaande boete. Verder waren er geen bijzonderheden.¹⁶⁸

Eind mei 1943 werd wel duidelijk waar al deze controles voor nodig waren, want via een circulaire maakte Boelstra bekend dat bij het DGvP maatregelen in voorbereiding waren om de woonwagenbevolking, met wagens en trekdieren, verblijvende in de provincies Zuid-Holland en Zeeland, uit deze provincies te verwijderen en in enkele buiten de ontruimingsgebieden liggende centra samen te brengen. Door deze maatregelen wilde de directeur-generaal bereiken dat, overeenkomstig de wens van Rauter aan het nomadisch leven van dit volksdeel een einde werd gemaakt. Woonwagens, die dienden als huisvesting van directies en werklieden van onder andere bouwondernemingen, vielen niet onder deze maatregelen.¹⁶⁹ Vanwege annexatie was de randgemeente Overschie bij Rotterdam ingedeeld. Hier was aan de Achterdijk een woonwagenkamp gevestigd, waar volgens het bevolkingsregister in ieder geval twee families, met elk vijf personen, woonden. Zij stonden ingeschreven als vreemdeling, afkomstig uit Guatemala en hebben vermoedelijk volgens bovengenoemde maatregelen Zuid-Holland verplicht moeten verlaten. Het verhaal gaat dat ze in een woonwagenkamp in Den Bosch terecht zijn gekomen. Door alle maatregelen waren de Roma en Sinti nu dus geregistreerd en geïsoleerd, zoals dat bij de joden ook gebeurd was. De laatste maatregel, deportatie van de Roma en Sinti, zou spoedig volgen.

Op 16 mei 1944 kreeg de Nederlandse politie opdracht om alle in Nederland verblijvende Roma en Sinti op te pakken en over te brengen naar kamp Westerbork. De Rotterdamse politie heeft hier waarschijnlijk niet aan meegedaan, omdat alle Roma en Sinti reeds elders in verzamelkampen waren ondergebracht. Of de beide families uit Overschie, die op het moment van de razzia in Den Bosch verbleven, werden opgepakt is niet bekend. In ieder geval werden twee kinderen uit een van de gezinnen als 'zigeunerachtige personen' opgepakt en naar Westerbork getransporteerd. In totaal werden in Nederland 578 mannen, vrouwen en kinderen opgepakt. Na onderzoek bleek dat er slechts 299 echte Roma en Sinti bij waren.

De rest bestond uit Nederlandse woonwagenbewoners. Enkele gemeenten hadden van de gelegenheid gebruik gemaakt om op deze manier van hen af te komen. Na een verblijf van vijf dagen in het kamp werd deze groep vrijgelaten. Omdat de Overschiese families over een Guatemalteeks paspoort beschikten werden de beide kinderen eveneens vrijgelaten. De overgebleven ²⁴⁵ Roma en Sinti werden op transport gesteld naar Auschwitz en zijn na aankomst nagenoeg allemaal direct vergast.¹⁷⁰

Door het actief vervolgen van de tegenstanders nam het aantal (politieke) gevangenen fors toe. Voor het onderbrengen van deze gevangenen had de bezetter gedeelten van Strafgevangenissen en Huizen van Bewaring in gebruik genomen als Polizeigefängnis. Veel van deze gevangenissen, zoals het Wolvenplein in Utrecht, de cellenbarakken in Scheveningen en de Weteringschans in Amsterdam zijn berucht geworden vanwege het strenge regime. Aangezien de opnamecapaciteit van de Deutsche Abteilung in de Rotterdamse gevangenis aan de Noordsingel beperkt was, werd de politiegevangenis aan het Haagseveer in toenemende mate gebruikt voor het opbergen van de (politieke) gevangenen.¹⁷¹